

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 7   2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського 3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

**Візит Президента України В. Зеленського до Польщі:
підсумки в оцінках експертів** 4

Закіров М.

**Відновлення роботи Комісії Україна – НАТО і вступ Фінляндії
до Організації Північноатлантичного договору в оцінках експертів** 13

Потіха А.

**Візит Президента Франції Е. Макрона
і голови Єврокомісії У. фон дер Ляєн у Китай в оцінках експертів**.....20

Аулін О.

Нова Конституція Узбекистану: погляд у майбутнє 28

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	33
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	38
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	46
Наукові видання НАН України	50

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Іванова Н., Пестрецова О.

Правові аспекти збереження культурної спадщини в умовах війни ...	51
--	-----------

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Термін “програш” має стати супутником терміну “агресор”, і лише українська перемога це забезпечить», – зазначив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці!

Сьогодні – хороша новина від нашої команди, що займається обмінами. Вдалося повернути додому ще 100 захисників і захисниць. Вісімдесят чоловіків і 20 жінок. Це армійці, прикордонники, воїни Військово-Морських сил, нацгвардійці. Серед них, до речі, оборонці “Азовсталі”.

Це сотня родин, які перед Пасхою отримали справжню радість. І, звичайно, продовжуємо працювати, щоб повернути всіх наших із російської неволі. Пам'ятаємо про кожного й кожну! І повернемо!

Я дякую всім у нашому Координаційному центрі ГУР, дякую кожному, хто займається переговорами й підготовкою обмінів: хлопці Буданова, Єрмак, Малюк, Лубінець... Молодці, хлопці!

А особливо я вдячний усім, хто підтримує наших людей після звільнення й дбає про лікування, про адаптацію. Це важливо.

Продовжуємо розширювати зовнішньополітичні можливості нашої держави. Сьогодні домовились з Прем'єр-міністром Іраку про нову енергію наших міждержавних взаємин. Я поінформував пана Прем'єр-міністра про наші зусилля, щоб повернути мир і цілісність Україні, зокрема про нашу формулу миру. І я вдячний за готовність не просто шукати, а реально знайти, як зробити нашу співпрацю сильнішою.

Говорив сьогодні з Прем'єр-міністром Греції, переважно щодо наявних викликів. Розказав про безпекову ситуацію, ширше – про нашу активність заради повернення миру й захисту людей. Дякую Греції за готовність продовжувати наявну співпрацю та йти разом до більшого.

Зустрівся сьогодні з Р. Бренсоном – дуже відомим британським підприємцем і давнім другом України. Він підтримує нас іще з 2014 р. – і словом, і конкретною роботою. Зараз вирішив приєднатися до команди амбасадорів United24. Дякую за це!

Обговорили, як саме глобальний вплив пана Бренсона може допомагати нашому відновленню, відбудові наших освітніх інституцій, залученню технологічної допомоги для України, зокрема, щоб проводити гуманітарне розмінування.

Маємо й чергові кроки в оборонній допомозі нашій державі від Німеччини, дякую за них. Два тижні – і посилення від Німеччини по бронетехніці, ППО, боєприпасах, інженерних машинах, медицині...

Усе, що посилює захист України від російського терору, усе, що дає нашим воїнам більше можливостей для активного руху, – все це захищає й кожного в країнах-партнерах, кожного у Європі, кожного у світі.

Термін “програш” має стати супутником терміну “агресор”. І лише українська перемога це забезпечить.

І я дякую всім, хто її реально наближає. Наближає в боях заради нашої держави – у Мар’їнці та в Бахмуті, під Авдіївкою та під Кременною, на Запоріжжі й Херсонщині, на Харківщині та в міцності всього нашого прикордоння.

Виграти бій для України – це виграти бій і для себе. Варто про це пам’ятати. Завжди. А особливо тим, хто намагається виграти лише для себе особисто. І зовсім не на передовій.

Дякую всім, хто дбає про Україну!

Слава всім, хто зараз у бою, на бойовому чергуванні та на бойових завданнях!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 10.04).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до Польщі: підсумки в оцінках експертів

Президент України В. Зеленський і перша леді О. Зеленська 5 квітня здійснили перший за час повномасштабного вторгнення Росії в Україну офіційний візит до Польщі. За рік війни В. Зеленський був у Польщі двічі – у грудні 2022 р. і в лютому 2023 р., але жодного разу з офіційним візитом і жодного разу в столиці цієї країни. У свою чергу А. Дуда за час повномасштабної війни приїздив в Україну чотири рази. Таким чином це була вже сьома зустріч президентів обох країн.

Під час поїздки глава держави зустрівся зі своїм польським колегою А. Дудою, прем’єр-міністром Польщі М. Моравецьким та іншими офіційними особами. За результатами зустрічей було досягнуто ряд важливих угод, зокрема у сфері оборони, економіки та післявоєнного відновлення України.

Президент Польщі А. Дуда в рамках зустрічі з В. Зеленським у президентському палаці у Варшаві вручив йому найвищу державну нагороду Республіки Польща – орден Білого Орла на знак визнання визначних заслуг у зміцненні дружніх і всебічних відносин між Польщею та Україною.

Переговори двох президентів стосувалися всього спектра польсько-українських відносин, починаючи з безпекової політики, економічної й гуманітарної співпраці, закінчуючи історичними питаннями. Зокрема, під час переговорів президенти України та Польщі обговорили посилення військової

взаємодії. «Ми обговорили посилення нашої армії, і це дуже важливо. Це посилить наших людей, вони міцні. Ми тут, у Варшаві, але там в окопах Бахмуту, у Мар'їнці, Авдіївці перебувають наші люди, справжні воїни, чоловіки і жінки, яких ми щодня втрачаємо через Росію. Я хочу вам подякувати з потужним оборонним пакетом, яким ми посилимо наших бійців, тому що вони своїм життям ризикують не тільки заради українців, а й заради життя ваших дітей», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://uatv.ua/uk/vijskova-dopomoga-spilna-vidsich-rf-i-vidnovlennya-ukrayiny-pidsumky-vizytu-zelenskogo-do-polshhi-v-oglyadi-ekspertiv>).

У свою чергу А. Дуда наголосив на тому, що Польща є третьою країною за обсягом військової допомоги Україні після Сполучених Штатів Америки і Великої Британії. Під час зустрічі з Президентом В. Зеленським його А. Дуда нагадав, що на допомогу захисникам України Варшава передала понад 300 танків, гаубиці «Krab», ПЗРК «Piorun» і не тільки.

Польський лідер анонсував, що його країна готова вже додатково надіслати чотири літаки МіГ-29, згодом будуть готові ще шість. Він також додав, що «в майбутньому ми зможемо передати Україні весь парк МіГ-29, який залишився, якщо ще буде потреба».

Лідер Польщі зазначив, що деякі МіГ-29 модернізовано, вони мають системи зв'язку НАТО та включені до системи Альянсу «Air Policing». Тому для їх передання Україні потрібна згода всіх країн НАТО. А. Дуда пообіцяв, що лобюватиме це питання.

В. Зеленський також обговорив з А. Дудою участь Польщі у відбудові України. На думку Президента України, така співпраця стане ще однією важливою сторінкою у двосторонніх відносинах. «Це дійсно максимально зближить наші бізнеси, наші народи. Для нас дуже важливо, щоб Польща була одним з головних партнерів у відновленні України. І ми дуже хочемо, щоб польський бізнес був одним з лідерів на нашому ринку і обов'язково приходив до нас», – зазначив він.

Глави держав під час переговорів торкнулися й інших важливих для України та Польщі питань. Зокрема, польський лідер акцентував, що Польща рішуче підтримує Україну в її прагненні стати членом Євросоюзу та сподівається на те, що вона отримає цей статус якомога швидше.

За словами А. Дуди, Польща виступає за те, щоб на саміті НАТО у Вільнюсі Україна отримала додаткові гарантії безпеки, які зміцнять оборонний потенціал Української держави та посилять українських воїнів у боротьбі з російськими загарбниками. Президент Польщі впевнений, що Україна в будь-якому разі має стати членом Альянсу.

У межах візиту В. Зеленський зустрівся також з Прем'єр-міністром Польщі М. Моравецьким. Про результати переговорів Президент України оголосив під час спільного брифінгу з Прем'єр-міністром Польщі. Головним досягненням, за його словами, стало підписання протоколу про оборонну техніку для України. «Погоджено новий дуже потрібний саме зараз нашим воїнам оборонний пакет, який захищає свободу й незалежність не тільки

України, Польщі, Європи, а й усього світу. Погоджено дуже потрібний нашим воїнам пакет оборонної допомоги. Ми підписуємо документ про постачання БТР “Rosomak”, самохідних мінометів “Krab”, ПЗРК “Piorun”, МіГів та іншого озброєння, якого ми так потребуємо. Дуже важливо, щоб ті, хто зараз в окопах на Сході, там, де гаряче, на Півдні України, знали, що тут, у Варшаві, ми домовилися про те, що дасть Україні й кожному та кожній з наших воїнів більше сили», – зазначив Президент України (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230405-vijskova-dopomoga-vyraz-vdyachnosti-ta-sygnal-rosiyi-pidsumky-vizytu-zelenskogo-do-polshhi-i-shho-pro-nogo-pyshut-zmi>).

Під час зустрічі з главою польського уряду В. Зеленський обговорив можливість створення спільних підприємств для виробництва озброєння та боєприпасів. «Незважаючи ні на що оборонно-промисловий комплекс наших країн буде працювати дієво. Є дуже предметні домовленості», – зазначив він.

Сторони також розглянули економічні та інфраструктурні питання, а також можливості відновлення України. Президент також висловив подяку польському народові за ключове логістичне значення Польщі, адже саме польськими дорогами та через польські порти доставляється Україні військова, енергетична, медична, гуманітарна допомога з усього світу. «Разом із Матеушем ми відзначили досягнення у співпраці між українськими та польськими залізницями. Зокрема, відкриття нового залізничного сполучення Львів – Варшава через Раву-Руську. Очікуємо, що сполучення запрацює вже найближчими місяцями», – повідомив Президент.

Не минули сторони й проблемних питань. У контексті 80-х роковин Волинської трагедії Президент А. Дуда заявив, що «між лідерами не було жодних табу, зокрема і щодо тих історичних питань, які є раною для багатьох родин». На його переконання, обидві держави проводитимуть «політику побудови зв'язків на основі добре зрозумілої політики пам'яті».

Однак варто зауважити, що Президент В. Зеленський не порушував питання вшанування 80-х роковин Волинської трагедії. Це можна пов'язати з доволі серйозними розбіжностями в оцінках тих подій Україною та Польщею.

Іншим питанням, через яке виникла певна напруга між двома країнами, стала проблема українського зерна в Польщі. Ідеться про надлишки збіжжя на зберіганні в польських зернохосовищах, які спричиняють падіння ціни на тонну пшениці на 50 %, що провокує протести польських фермерів. Останніми тижнями в різних куточках країни тривають акції непокори, під час яких аграрії вимагають врегулювання питання збіжжя з України.

Демонстрації фермерів, серед іншого, перешкоджали заходам з участю віцепрем'єра та міністра сільського господарства Г. Ковальчика. Так було, наприклад, під час сільськогосподарського ярмарку в Кельцях, коли урядовця довелося евакуювати із зали після того, як його оточили аграрії, які свистіли та скандували гасла. Або під час аграрного форуму в Ясьонці, коли частина мітингувальників закидала Г. Ковальчика яйцями. «Сьогодні ми не минули складну для поляків тему, абсолютно не пов'язану із цією дуже драматичною

і героїчною боротьбою, а саме проблеми, які ми маємо на польському ринку з українським зерном і українськими сільськогосподарськими товарами», – заявив польський Прем'єр після зустрічі з В. Зеленським. Після цього В. Зеленський додав, що вихід знайдуть.

Примітно, що в день візиту Г. Ковальчик подав у відставку. Не виключено, що це було пов'язано з тим, що фермери не повірили у виконання їхніх вимог і напередодні приїзду Президента України до Польщі оголосили, що блокуватимуть Варшаву. Відставка ж Г. Ковальчика могла мати на меті певною мірою загасити пристрасті аграріїв і надати час для вирішення ситуації.

На пресконференції В. Зеленський заявив, що під час зустрічі з Прем'єр-міністром М. Моравецьким вони знайшли вихід щодо проблеми експорту українського зерна до Польщі. «Ми обговорювали питання наших фермерів – польських і українських. Ми знайшли вихід, я вважаю, що найближчими днями, тижнями ми остаточно розв'яжемо всі питання, тому що не може бути якихось складнощів між такими близькими партнерами та реальними друзями, як Польща та Україна», – наголосив він.

Також Президент України подякував за спільну ініціативу Польщі та Єврокомісії щодо повернення викрадених Росією дітей. «Шукаємо рішення – як повернути українських діточок, які були силою викрадені, депортовані нашим ворогом Російською Федерацією. Наші польські брати готові допомогти Україні в пошуку і поверненні дітей», – зазначив він.

У свою чергу Прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький підтримав намір України щодо членства в НАТО і ЄС. Він назвав Україну «щитом усієї Європи» та заявив, що Польща хоче першою взяти участь у відбудові нашої держави. «Ми не хочемо переплутати мир і спокій. Немає мови про домовленості з варварською Росією. Україна повинна сама визначити прийнятні умови миру й безпеки», – заявив польський Прем'єр.

Приїзд В. Зеленського до Варшави дійсно був насиченим зустрічами, однак він був ще вкрай емоційним. Польська столиця зустріла його як очільника держави-героя. Варшава була обвішана українськими прапорами, а люди, які зібралися на Замковій площі, скандували під час промови глави держави «Слава Україні». Показово, що серед них були і українці, і поляки.

Ключовою подією офіційного візиту В. Зеленського до Польщі став його виступ на Замковій площі біля Королівського замку у Варшаві. Він став доволі символічним, адже трохи більше ніж місяць тому саме із цього місця звертався з промовою і Президент США Д. Байден, який говорив про важливість підтримки України, про боротьбу всього демократичного світу за незалежність і територіальну цілісність Української держави ([URL: https://lb.ua/world/2023/04/06/551200_vizit_zelenskogo_polshchi_mizh.html](https://lb.ua/world/2023/04/06/551200_vizit_zelenskogo_polshchi_mizh.html)).

Першим промову в Королівському замку виголосив польський лідер А. Дуда. Звертаючись до поляків і українців, Президент Польщі заявив, що після 400 днів війни можна сказати, що поляки дотрималися слова й підтвердили, що «на Польщу завжди можна розраховувати». Він нагадав, що

Президент України отримав найвищу польську нагороду – орден Білого Орла, розповів про своє захоплення українською армією й усім суспільством, яке неможливо залякати. «Немає сумніву, що ви абсолютно виняткова людина. Ви виконали абсолютно унікальну місію, яку ніхто не міг передбачити. Спостерігаючи за вашим служінням Батьківщині, мені важко приховати сльози зворушення», – висловив своє захоплення А. Дуда.

Під час виступу Президент Польщі цитував рядки гімнів двох держав, вдавався до цитат українською, зокрема рядків Т. Шевченка: «Подай же руку козакові, і серце чистее подай!».

А. Дуда наголосив, що Україну та Польщу об'єднує тривала спільна історія та чекає «велике прекрасне майбутнє». «Наші країни більше ніхто не посварить, і ніхто не піде на поступки терористу. Польща вірить у перемогу України й готова надавати будь-яку підтримку до кінця», – наголосив Президент Польщі, підтвердивши, що це потужний сигнал для Росії. Він зазначив, що єдиною умовою миру в Україні може бути тільки повне виведення російських військ з території держави. «Про жодні переговори та рішення над головами українців не може йтися. Якщо хтось зі мною заводить такі розмови, я йому відповідаю: “Ти був у Бучі? Ти був у Бородянці? Ти був в Ірпені? Не був? Тоді поїдь туди та скажи людям, чиїх рідних убивали, що їхні жертви та страждання не мали значення”», – наголосив він (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230405-vijskova-dopomoga-vyraz-vdyachnosti-ta-sygnal-rosiyi-pidsumky-vizytu-zelenskogo-do-polshhi-i-shho-pro-nogo-pyshut-zmi>).

В. Зеленський під час промови також цитував гімни і використовував польські крилаті фрази. За його словами, російський режим, який прийшов в Україну з війною, впаде, а сама тиранія програє в історії тоді, коли вона програє на українській землі. «Паде і цей режим, який пішов війною проти нас. Він приніс могили Україні, щоб потім принести могили знову і Польщі, і всій вільній Європі, а ми боремося пліч-о-пліч. Повернемо все це зло епітафією російському імперіалізму. Тиранія програє в історії, коли програє в Україні. Москва не буде вбивати. На цій польській площі, як і на всіх українських площах, більше ніколи не буде Росії», – зазначив глава Української держави.

В. Зеленський подякував керівництву Польщі й усім громадянам цієї країни, які «в годину випробування подали руку братам», підтримали та допомогли Україні в боротьбі з російськими окупантами, прийняли й розмістили мільйонів українців, які втекли від війни. Говорячи про солідарність, він згадав «Івана Павла II, який був прихильником польсько-українського примирення». Глава держави наголосив, що Польща для України «є не тільки партнером, а й другом навіки».

«Ми вважаємо Польщу не тільки партнером, а й другом навіки. Сьогодні ми перебуваємо у справді міцних відносинах – не просто прагматичних, а людських. Це дуже важливо в історичних і будь-яких питаннях, які, я впевнений, ми обов'язково розв'яжемо... Я справді вважаю, що це початок того, що між нами в майбутньому не існуватиме жодних кордонів. Кордонів

ні політичних, ні економічних, ні історичних», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://uatv.ua/uk/vijskova-dopomoga-spilna-vidsich-rf-i-vidnovlennya-ukrayiny-pidsumky-vizytu-zelenskogo-do-polshhi-v-oglyadi-ekspertiv>).

«Мій візит став ще одним кроком до перемоги і я вдячний Польщі за потужний оборонний пакет», – зазначив український лідер. Також В. Зеленський висловив свою вдячність військовим інструкторам з Польщі, які тренують українських військових. Крім того, він побажав офіційній Варшаві стати лідером в авіаційній коаліції, так само як і в танковій. Президент України висловив упевненість у тому, що після перемоги ЗСУ у війні РФ більше ніколи не наважаться вдертися до України та Польщі. Президент також передрік Росії швидке падіння режиму В. Путіна й особливо наголосив на тому, що «ворог відповідатиме за всі свої злочини до кінця свого життя».

«Немає незалежної Польщі без незалежної України, Росія не переможе, коли українець і поляк стоять пліч-о-пліч. Коли ми вільні – це гарантія, що свобода вистоїть в Молдові, не залишить Грузію й обов'язково прийде до Білорусі», – зазначив Президент. За словами В. Зеленського, коли в кожне окуповане російськими військовими місто повертається український прапор, міцніше й польський прапор (URL: <https://focus.ua/uk/politics/559138-vizit-zelenskogo-do-polshi-prezident-zvernuvsya-do-ukrayinciv-u-varshavi-video>).

Коментуючи результати офіційного візиту Президента України до Польщі та перспективи подальшої співпраці між двома країнами, українські та польські експерти й політики зазначають, що загалом він відбувся в атмосфері повної злагоди і взаєморозуміння. Він може бути найважливішим візитом в історії, зазначив в інтерв'ю для Radio NV польський державний службовець П. Кульпа. «Значення цього візиту в тому, що він відбувається під час війни та є першим офіційним візитом за такий тривалий період, – наголосив П. Кульпа. – Відносини А. Дуди і В. Зеленського дуже близькі, ця зустріч була лише формальною приємністю, тобто символікою, що надзвичайно важливо в таких відносинах. Насправді йдеться про символи та майбутнє і це початок великого процесу» (URL: <https://glavcom.ua/news/vizit-zelenskoho-do-polshchi-najvazhlivishij-vizit-v-istoriji-potr-kulpa-919137.html>).

Експерт-міжнародник С. Желіховський зазначає, що відносини з Республікою Польща займають ключову складову зовнішньої політики України. І це не дивно з огляду на тісні історичні, культурні зв'язки, спільні сьогоденні виклики, а також єдине європейське майбутнє українського та польського народів. Тому зустрічі між представниками обох країн, міжнаціональний діалог та іншого роду контакти мають відбуватися на регулярній основі, що й було зроблено 5 квітня, коли Президент України В. Зеленський з дружиною відвідали Польщу з одноденним візитом.

Експерт наголосив, що Польща зіграла важливу роль у тому, щоб не тільки самій забезпечувати, а й переконати інші західні держави постачати Україні танки, ППО та інші види зброї. Польща також продовжує відігравати ключову роль у захисті інтересів інтеграції України у Європейський Союз, в Альянс, і вона продовжуватиме це робити, тому що для Варшави дуже

важливо, щоб Україна також стала частиною західної спільноти. «Польща та Україна є своєрідним бар'єром чи бастіоном західної цивілізації, і європейські країни це добре розуміють. Тому, я думаю, це далеко не остання зустріч Зеленського і Дуди, а також інших представників обох країн. Немає сумніву, що візит українського Президента до країни над Віслою має потужний символічний підтекст і велике значення для зміцнення польсько-українського взаємозв'язку. Я справді припускаю, що вони із часом лише зміцнюватимуться. І це буде тільки на благо як України, так і Польщі. Ну і також, звісно, усього регіону», – переконаний С. Желіховський (URL: <https://uatv.ua/uk/vijskova-dopomoga-spilna-vidsich-rf-i-vidnovlennya-ukrayiny-pidsumky-vizytu-zelenskogo-do-polshhi-v-oglyadi-ekspertiv>).

Політичний аналітик, заступник директора Центру діалогу ім. Ю. Мерошевського (Польща) Л. Адамський називає візит В. Зеленського до Польщі грандіозним. На його думку, він був вагомим не лише з точки зору досягнутих домовленостей щодо військової техніки, дипломатичної підтримки та економічної співпраці двох країн, а і як політичний сигнал для поляків, українців, а також для Росії. Це сигнал про те, що зв'язки двох держав зміцнюються, після війни буде підписано новий договір, який визначатиме розвиток двосторонніх відносин у найближчі 20–30 років. Про те, що кордон має бути зведений до такого символічного мінімуму. По суті, кордон – як перепона, перешкода для розвитку відносин, для подорожей – не повинен більше існувати.

Експерт також підкреслив, що Президент В. Зеленський багато говорив про вдячність, яку він особисто і всі українці відчувають з приводу ролі Польщі. Президент А. Дуда та Прем'єр-міністр М. Моравецький говорили про те, що для Польщі ця війна не тільки за суверенітет і незалежність України. Це війна проти відомого нам ворога-агресора та за те, що буде тріумфувати у світі – принципи міжнародного права, яких дотримуються всі цивілізовані країни, чи право сили, яке культивує Росія (URL: <https://uatv.ua/uk/vijskova-dopomoga-spilna-vidsich-rf-i-vidnovlennya-ukrayiny-pidsumky-vizytu-zelenskogo-do-polshhi-v-oglyadi-ekspertiv>).

Політолог П. Олещук констатує, що Польща є стратегічним партнером України серед держав-членів НАТО і візит В. Зеленського знаменує кристалізацію, оформлення цього партнерства. Невипадково було підписано ряд документів щодо партнерства в оборонній сфері.

П. Олещук підкреслює, у час найтяжчих випробувань для новітньої української державності Польща надавала допомогу для України, яка була надважливою. Але треба розуміти, що це повністю відповідало інтересам безпосередньо Польщі. Завдяки співпраці з Україною Польща отримала, зокрема, посилення прямої військової присутності США в Польщі, перезавантаження польської оборонної промисловості, а також чималі репутаційні вигоди (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/politolog-pro-vizit-zelenskogo-do-polshchi-chogo-hoche-kreml-ostanni-novini-50315960.html>).

Ексдипломат, політичний експерт В. Трюхан вважає, що за результатами візиту В. Зеленського до Польщі можна зробити такі висновки. «По-перше, візит був своєчасний, добре організований з протокольної точки зору з непоганим змістовним наповненням. Водночас історичним, як деякі його поспішили назвати, він ще не став. Це був, скоріше, серйозний крок у напрямі історичних домовленостей про союзницькі відносини *de jure*, які готуються повним ходом. Принаймні Президент Польщі А. Дуда проговорився про це, відповідаючи на запитання журналістів щодо перспектив укладання нового політичного договору між двома державами.

Другий висновок. Польща не лише збереже досягнуті обсяги підтримки України, а й значно збільшить їх. При цьому йдеться не лише про постачання зброї та її спільне виробництво й закупівлю, а також про широкомасштабну участь польського бізнесу у відновленні, а багато в чому будівництві з нуля, зруйнованої рашистами української інфраструктури».

Загалом, констатує експерт, склалося враження, що двосторонні відносини між Україною та Польщею переживають найвищу точку в історії. І це, наголошує він, дуже важливо для обох держав та народів. «За підтримки поляків ми швидше подолаємо тернистий шлях до повноправного членства у ЄС і НАТО, після чого Польща матиме вдячного і відданого союзника в обох цих організаціях, – пояснює В. Трюхан. – Польща відіграє дуже велику роль у підвищенні оборонних, а тепер і наступальних здібностей збройних сил України. Залишається сподіватися, що поляки наважаться, не чекаючи на завершення війни та/або вступу України у ЄС і НАТО, піти на закріплення союзницьких відносин з Україною амбітним політичним договором. Це пішло б на користь обом державам та обом народам» ([URL: https://society.comments.ua/ua/news/developments/pidsumki-vizitu-zelenskogo-do-polschi-scho-stalo-nayvazhlivishim-710713.html](https://society.comments.ua/ua/news/developments/pidsumki-vizitu-zelenskogo-do-polschi-scho-stalo-nayvazhlivishim-710713.html)).

Економічний і політичний експерт Б. Кушнірук констатує, що нині відбувається справжній ренесанс відносин між Україною та Польщею. «Ми отримуємо від поляків допомогу у всіх вимірах – військовому, гуманітарному, політичному, економічному, дипломатичному. І вже сьогодні треба думати про те, як такі тісні зв'язки розвивати максимально в післявоєнний час», – наголошує Б. Кушнірук.

Він нагадує, що під час виступів В. Зеленського та А. Дуди звучали заяви про те, що не буде кордонів між Україною й Польщею. Але це, наголошує експерт, скоріше, красива фраза. Кордон, звісно, збережеться. Але при цьому залишиться безвіз, перетин українсько-польського кордону буде максимально спрощено. «Нам треба думати зараз про ті види діяльності, про ту промислову кооперацію, яку ми можемо налагодити з Польщею, – вважає експерт. – Деякі виробництва доведеться створювати спільно якнайшвидше. Наприклад, виробництво снарядів. Розміщувати їх на території України наразі небезпечно. Отже, Польща. Але разом. Крім того, треба налагодити спільне виробництво транспортних засобів – тих самих електромобілів, літаків. Ми маємо потужні напрацювання, але нам потрібен партнер. І одним з таких,

безумовно, може бути Польща. У плані кооперації створення спільних виробництв – частина може бути в Україні, частина – у Польщі. Це, серед іншого, питання розширення внутрішнього ринку між двома країнами (що сприяє надходженню інвестицій)». Тож, констатує Б. Кушнірук, можливості є. Питання в тому, якою мірою ми будемо готові їх ефективно використовувати (URL: <https://society.comments.ua/ua/news/developments/pidsumki-vizitu-zelenskogo-do-polschi-scho-stalo-nayvazhlivishim-710713.html>).

Світові ЗМІ також не залишили поза увагою візит В. Зеленського до Польщі. Німецьке видання «Frankfurter Allgemeine Zeitung» зазначає, що війна в Україні «назавжди об'єднала нації, розірвані історією». «Про колізію взаємних образ більше ніхто не думає. Українці ставляться до поляків як до братів», – зазначило видання. Франкфуртська щоденна газета додає: те, що Польща та Україна знайшли спільні інтереси, приносить полегшення, знімаючи «з наших плечей тягар історичних упереджень».

Тижневик «Der Spiegel» вказує, що «час і місце візиту не були випадковими», оскільки поїздка В. Зеленського до Польщі збіглася з провалом зимового наступу Росії.

Телевізійний портал «ARD», у свою чергу, зазначив, що візит є «виразом вдячності» Польщі з боку української влади. «Важко не думати з вдячністю про допомогу, яку надають українцям поляки», – пише портал.

Так само пише й The Guardian: «Метою поїздки Зеленського до Варшави було насамперед подякувати країні, яка на міжнародному рівні підтримує Україну, а також є притулком для біженців і транзитним хабом для гуманітарної допомоги та зброї, що прямують в Україну».

Як зазначає видання «CNN», «демонстрація дружби Зеленського та Дуди уособлює те, наскільки розквітли українсько-польські відносини в умовах війни, розв'язаної Москвою». «Хоча обидві країни мають переплетене, але складне минуле, поляки, як і їхні сусіди, уже давно остерігаються російської загрози, а стримування Москви вважається найважливішим спільним завданням обох народів», – ідеться в статті.

Оцінюючи результати домовленостей, досягнутих під час візиту до Польщі, Президент України В. Зеленський назвав їх «переможними». З такою оцінкою погоджуються й експерти. За їхніми висновками, у Польщі було підписано важливі оборонні документи, досягнуто домовленостей про постачання зброї, зокрема БТР «Росомаха», самохідних мінометів «Рак» і ракет до ПЗРК «Перун», а також анонсовано передання ще чотирьох винищувачів. Крім того, країни владнали деякі економічні питання та підписали домовленості про відбудову України після закінчення війни, а Президент В. Зеленський закликав польський бізнес вже сьогодні інвестувати в Україну, адже щодо майбутньої перемоги сумнівів немає.

Відновлення роботи Комісії Україна – НАТО і вступ Фінляндії до Організації Північноатлантичного договору в оцінках експертів

На минулому тижні відбулися одразу дві важливі й знакові події, пов'язані з подальшим розвитком архітектури європейської безпеки. Треба підкреслити, що обидві події мають безпосередній зв'язок з Україною, яка внаслідок трагічних подій стала альфою й омегою не лише європейської, а й світової політики. Свого часу спостерігачі зазначали, що саме прагнення нашої країни вступити до Альянсу відіграло ключову роль у виникненні зухвалої вимоги В. Путіна до США та країн Європи повернутися на кордони НАТО 1997 р., яку він висунув наприкінці 2021 р. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну і їхня швидка перемога, на думку Кремля, повинні були ліквідувати назавжди перспективи подальшого розширення НАТО на континенті. Проте героїчний спротив українського народу не лише зруйнував плани В. Путіна щодо підкорення України та подальшого перетворення її на колонію, очолювану проросійським маріонетковим режимом, а й збурих тектонічний зсув в архітектурі європейської і світової безпеки.

Відкрита й неспровокована агресія РФ проти суверенної європейської країни стала яскравою демонстрацією того факту, що справжню безпеку може гарантувати лише членство в могутньому військовому блоці. У результаті Швеція, яка від 1814 р. займала тверду й послідовну позицію нейтралітету, і Фінляндія, яка понад 70 років підтримувала особливі дружні відносини з Росією та СРСР, уже в травні 2022 р. подали заявки на вступ до НАТО.

Треба підкреслити, що російська війна проти України не лише спонукала до перегляду позиції цих країн, а й істотно прискорила зазвичай доволі тривалу процедуру вступу до Альянсу. Так, Фінляндія менше ніж за рік пододала шлях, який зазвичай займав декілька років. І вже 4 квітня 2023 р. стала 31-м членом НАТО, що стало важливою подією європейської політики минулого тижня. На думку експертів, вступ Фінляндії до Організації Північноатлантичного договору істотно змінив термінологію та зміст окремих політичних принципів. Зокрема, політолог, директор Центру політичних досліджень «Пента» В. Фесенко підкреслив завершення ери «фінляндизації» безпосередньо для Фінляндії та списання до архіву сценарію «фінляндизації», який багато років нам пропонували деякі західні політики й експерти. Відтепер «особливий фінський шлях» означає для України особливу прискорену процедуру вступу до НАТО без перехідного періоду у вигляді Плану дій щодо членства в НАТО. «І це є сприятливим прецедентом для нас», – зауважує В. Фесенко (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/finlyandiya-stala-chlenom-nato-yak-se-vpline-na-viyunu-v-ukrajini-politolog-50315582.html>).

Щодо Швеції ситуація більш складна, оскільки Р. Ердоган висуває претензії з приводу надання притулку в цій скандинавській країні борцям за

незалежність Курдистану. Відповідно, Туреччина блокує вступ Швеції. Керівництво Угорщини, яка також займає аналогічну позицію, скоріше, намагається продовжувати обраний Прем'єр-міністром В. Орбаном проросійський курс, узагалі використовує якісь незрозумілі й надумані аргументи. Так, речник уряду Угорщини З. Ковач, який пояснює позицію своєї країни, називає три причини: «постійний підрив відносин з боку Швеції», «брак поваги», «уявну моральну зверхність» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/chomu-ugorshchina-blokuje-vstup-shveciji-do-nato-ostanni-povini-50314049.html>). На думку спостерігачів, ці заяви виглядають, м'яко кажучи, безглуздими і вигадані виключно з метою пошуку можливостей за будь-яку ціну виконати забаганки скандального Прем'єр-міністра В. Орбана, який намагається всупереч здоровому глузду та спільній позиції ЄС і НАТО, повноправним членом яких є й Угорщина, підтримувати Росію та її прагнення заважати будь-яким спільним діям європейських країн. Тим не менше, усі учасники процесу переконані, що вступ Швеції до НАТО відбудеться, а всі перепони так чи інакше буде подолано.

Як зазначає журналіст-міжнародник Х. Зеленюк, після того як Фінляндія, яка зберігала позаблоковість понад 100 років, офіційно стала членом НАТО, кордон Росії з Альянсом збільшився на 1 тис. 300 км, а Альянс упритул наблизився до Санкт-Петербурга. Ще в січні 2022 р., за місяць до повномасштабного воєнного вторгнення в Україну, заступник міністра закордонних справ РФ С. Рябков радив НАТО «збирати манатки й відправлятися на рубежі 1997 р.». Уже за півтора року Кремль отримав на 1 тис. 300 км більше НАТО на своїх кордонах. І сталося це саме в день заснування Альянсу – 4 квітня 1949 р. було укладено Північноатлантичний договір. Тому не лише кремлівські злочинці полюбляють символізм. Цього разу проти Росії використали її ж зброю (URL: <https://tsn.ua/exclusive/nato-vzhe-bilya-peterburga-finlyandizaciya-ukrayini-abo-koli-rozshirennya-alyansu-diyde-do-rosiyskogo-bryanska-byelgoroda-ta-voronezha-2300761.html>).

Отже, плани Кремля й особисті забаганки В. Путіна диктувати свої умови демократичному світу призвели до діаметрально протилежних наслідків. Замість скорочення, Альянс отримав міцний поштовх до розширення й сповна їм скористався. Альянс, у доцільності існування якого останніми роками почали з'являтися сумніви, підтвердив свою виключну вагу в архітектурі європейської безпеки в цілому й провідну роль у захисті суверенітету та гарантії незалежності й територіальної цілісності країн Європи. Світ побачив, що в існуючих обставинах НАТО є головним гарантом безпеки. Практичним підтвердженням цього стали наполегливе прагнення Швеції подолати згадані вище перепони на цьому шляху й стрімкий вступ до Альянсу Фінляндії, який і завершився на зустрічі міністрів закордонних справ НАТО 4 квітня 2023 р.

Щодо реакції Кремля на таке швидке розширення НАТО, то вона була цілком очікувано знервована, переповнена жалюгідними намаганнями зберегти «добре обличчя при поганій грі» та звичними загрозливими

натяками. Мовляв, «РФ буде змушена вжити заходів у відповідь як військово-технічного, так й іншого характеру з метою усунення загроз національній безпеці, що виникають у зв'язку із вступом Фінляндії до НАТО». Принагідно відомство Лаврова спробувало принизити фінів, заявивши, що тепер вони «відмовилися від своєї самоідентичності та будь-якої самостійності, втративши свій особливий голос у міжнародних справах». Далі Лаврова пішов речник Путіна Песков. Він додав, що «ситуація з Фінляндією, звісно, докорінно відрізняється від ситуації з Україною». «По-перше, Фінляндія ніколи не ставала “Антиросією”, з Фінляндією у нас не було суперечок», – збрехав Песков. «Ця маячня Пескова викликає сміх. Але слова путінського пресекретаря спрямовано передусім на населення Росії, я б сказав, на тих дебілів, які там ще залишаються, оскільки думаючі росіяни знають, що це брехня», – зазначає експерт із зовнішньої політики Центру ім. О. Разумкова М. Пашков. «До слів Пескова не можна ставитися серйозно. Фінляндія з Росією мала територіальні суперечки, і вони нікуди не ділися. Я думаю, що після розпаду Росії Фінляндія претендуватиме на деякі території, зокрема й Карелію», – зазначає політолог В. Кулик (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/2023-04-04/nravitsya-ne-nravitsya-a-nato-priblijaetsya-kak-alyans-nastupaet-na-rossiyu/51393>).

Проте треба пам'ятати, що російська пропагандистська машина продовжує свою роботу і з використанням певних інструментів знаходить союзників навіть у європейських країнах. Зокрема, фінський суспільствознавець, публіцист Й. Бекман в ефірі телеканалу «Соловійов Live», коментуючи вступ Фінляндії до НАТО, заявив: Це дуже сумний день для фінського народу. Ніхто у фінів нічого не питав, референдуму, дебатів, громадських, політичних і журналістських дискусій не було. Тобто наша еліта просто ухвалила рішення вступити до НАТО за будь-яку ціну». За словами фінського суспільствознавця, задля вступу до Північноатлантичного альянсу влада Фінляндії почала знищувати все добре, що було в цій країні. «Це добросусідство з Росією та фінський нейтралітет. Відносини з РФ практично повністю ліквідовано з боку Фінляндії. Це дуже сумно. Це лише антиросійська провокація та спроба нашкодити безпеці РФ за допомогою Альянсу», – підкреслив Й. Бекман (URL: <https://www.sb.by/articles/finskiy-politolog-o-vstuplenii-strany-v-nato-mneniem-naroda-nikto-ne-interesovalsya.html>).

Треба зауважити, що наведений факт яскраво ілюструє принципи російської пропагандистської роботи, які наслідують. Маніпулюючи фактами, відомий своєю проросійською позицією, фінський діяч намагається переконати телеглядачів, що в демократичній країні громадяни спокійно сприйматимуть дії влади з такого важливого питання всупереч своїм прагненням. Відомо, що на початку квітня 2022 р. Президент Фінляндії С. Ніністо зазначив, що на сьогодні вже є переконливі докази того, що більшість громадян країни прагнуть її вступу до НАТО. Після оголошення результатів великого соціопитування щодо членства в Альянсі, яке проводилося для газети «Helsingin Sanomat», стало відомо, що 61 % фінів

виступають за членство країни в Північноатлантичному альянсі та лише 16 % респондентів – проти вступу (URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/04/1/71370240>).

Особливо підкреслимо, що це опитування проводилося в березні 2022 р., на початку вторгнення, коли ще не були відомі звірства росіян у Бучі та інших містах і селах України, а масштабні руйнування цілих міст та масований ракетний терор були ще попереду. Отже, і не дивно, що думки фінів діаметрально протилежні оцінкам проросійського діяча Й. Бекмана. «Це дуже добре, що Фінляндія долучається до НАТО. Ми могли би бути наступними для Росії, і відчуваю, це могло статися. Мій батько брав участь у війні проти росіян, тому це дуже особиста подія для мене», – радіє жителька Фінляндія О. Шіпярд. Фіни дуже добре знають, що таке протистояння з Росією. У 1939 р. СРСР напав на Фінляндію, намагаючись посунути кордон від Ленінграда та створити в країні маріонетковий прорадянський уряд. Тоді державі з населенням у майже 4 млн вдалося зупинити наступ радянського гіганта – з населенням у понад 170 млн, який мав більші військові та матеріальні ресурси. Унаслідок Зимової війни Фінляндії вдалося зберегти свій суверенітет, однак вона втратила частину територій. «Приєднання до НАТО – це чудові новини, я впевнена, Фінляндія чекала цього. Це великий день для нашої країни. Це дасть нам ще більше безпеки, це те, що я дуже чекала», – розповідає жителька Фінляндії М. Веісто. «Я щаслива. Рішення справді було незрозумілим, я думала, що Туреччина таки не ратифікує вступ Фінляндії до НАТО. Усе дуже повільно було, але я щаслива, що це сталося», – тішиться жителька Фінляндії Ж. Хінкен (URL: <https://www.5.ua/svit/nato-stalo-blyzhche-do-putina-iaak-reahuiut-polityku-i-hromadiany-finliandii-na-vstup-do-aliansu-302721.html>).

Отже, вступ Фінляндії до НАТО став не лише черговим міжнародним політичним актом, а і втіленням в життя бажання фінського суспільства, яке цілком природно прагне до безпеки та впевненості в завтрашньому дні.

Другою вагомою подією цієї зустрічі стало засідання Комісії Україна – НАТО, роботу якої вже з 2017 р. блокував Будапешт, що виступає проти освітнього закону України, який, на думку влади В. Орбана, утискає права угорців Закарпаття. «Уперше за шість років відбулося засідання Комісії Україна – НАТО. Це основний базовий формат взаємодії на високому політичному рівні було заблоковано. І нам не лише вдалося його розблокувати. Але є й велике бажання провести таке засідання за участі Президента на саміті у Вільнюсі. Це важливо тому, що комісія є важливим механізмом для ухвалення союзниками необхідних рішень», – наголосив глава МЗС України Д. Кулеба (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/kuleba-zayaviv-shcho-robotu-komisiji-ukrajina-nato-rozblokovo-50315543.html>).

Голова Міністерства закордонних справ Угорщини П. Сіярто висловив невдоволення через те, що Комісія Україна – НАТО відновила свою роботу. «Запрошення міністра закордонних справ України порушує принцип єдності союзників у межах НАТО, але ми візьмемо участь у зустрічі в дусі конструктиву», – заявив очільник угорської дипломатії. Крім того, він заявив,

що Будапешт припинить блокувати розвиток відносин між НАТО та Україною після того, як «українці повернуть угорцям Закарпаття права, якими вони користувалися до 2015 р.». П. Сіярто заявив, що чергова зустріч Альянсу має підкреслити, «що НАТО не бере участі у війні по сусідству з нами і що необхідно зробити все можливе, щоб запобігти прямому конфлікту між НАТО і Росією» (URL: <https://tsn.ua/politika/u-mzs-ugorschini-obureni-vidnovlennyam-roboti-komisiyi-ukrayina-nato-2300707.html>). На думку експертів, Угорщина продовжує використовувати надумані приводи щодо утисків національних меншин в Україні та намагається заплющувати очі на кричущі факти впливу повномасштабної агресії Росії проти України на весь світ задля збереження прихильності та економічних преференцій від російського газу й нафти.

Натомість апарат НАТО та країни-члени Альянсу, що спромоглися всупереч багаторічному блокуванню Угорщини відновити засідання Комісії Україна – НАТО, налаштовані рішуче й надалі продовжувати підтримку України та її прагнення до членства в Альянсі. «Союзники чітко сказали, що ми віддані політиці відкритих дверей НАТО. Ми заохочуємо Україну продовжувати свій шлях реформ навіть у важкі часи. Ми обговорили важливість заходів у сфері боротьби з корупцією, верховенстві права й прав меншин. Сильна незалежна Україна життєво важлива для стабільності євроатлантичного регіону. Ми з нетерпінням очікуємо зустрічі з Президентом Зеленським на Вільнюському саміті в липні. НАТО буде з Україною стільки, скільки це буде необхідно. Українське майбутнє – у євроатлантичній сім'ї», – зазначив Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nato-ukraina/32349479.html>). Отже, наші союзники готові й далі розвивати співробітництво. Про це свідчить оприлюднене Є. Столтенбергом фактичне запрошення Президента України В. Зеленського на Вільнюський саміт НАТО в липні 2023 р.

У свою чергу голова МЗС України Д. Кулеба за результатами засідання підтвердив, що відбулися серйозні зміни в підходах до шляху України в НАТО. «Питання ПДЧ знято з порядку денного, тому що ми подали заявку. Ідеться про додаткове зміцнення всеосяжного пакета допомоги від НАТО. І це не може бути заміною для членства і не може бути умовою для членства. Це – механізм практичної допомоги, який НАТО хоче зробити максимально потужним, а паралельно іде процес ухвалення політичних рішень щодо членства України в НАТО... Це мають бути рішення, які наближають членство України в НАТО. Ми не шукаємо рішення, які лише констатують стан відносин. Повторення вчергове, що двері НАТО залишаються відкритими – цього буде недостатньо», – зазначив Д. Кулеба (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/4/7396447>). Отже, прийшов час реальних дій, час прийняття конкретних рішень і реалізації практичних кроків.

На користь цього свідчать і настрої в українському суспільстві. Так, за результатами опитування, проведеного Центром аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту (IRI), 82 % українців підтримують вступ України в НАТО. Це більше на 10 %, ніж показали настрої

українців у червні минулого року, і на 23 % більше, ніж у квітні 2022 р. (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/skilki-ukrajinciv-hochut-vstupu-do-nato-opituvannya-novini-ukrajini-50312718.html>).

Проте європейські політики попереджають про небезпеку повторення помилки, що сталася на Бухарестському саміті НАТО у 2008 р. Як пише журналіст-міжнародник Х. Зеленюк, «через 15 років після Бухареста ніхто й не приховує, хто тоді зробив одну з кричущих геополітичних помилок, яка призвела до найбільшої з часів Другої світової війни на європейському континенті. За словами П. Попеску, румунського депутата, члена оборонного комітету та делегації Румунії в ПА НАТО, це були тодішні лідери Німеччини та Франції А. Меркель і Н. Саркозі. В інтерв'ю ТСН.ua, яке ми записували в будівлі румунського парламенту, де у 2008 р. і відбувся сумнозвісний саміт НАТО, П. Попеску сказав, що 15 років тому було зроблено дуже велику помилку» (URL: <https://tsn.ua/exclusive/nato-vzhe-bilya-peterburga-finlyandizaciya-ukrayini-abo-koli-rozshirennya-alyansu-diyde-do-rosiyskogo-bryanska-byelgoroda-ta-voronezha-2300761.html>).

Треба зауважити, що чимала частина спостерігачів вважає, що роль А. Меркель у процесах, які в підсумку призвели до повномасштабної війни у Європі, ще потребує детального вивчення. Наприклад, з наближенням чергових виборів у ФРН конкуренти ХДС, партії, яка свого часу привела А. Меркель до влади, з великою вірогідністю порушать питання доцільності «Північних потоків» і майже кабальної залежності Німеччини від російського газу, яку довелося долати неймовірними зусиллями та значними коштами. Причому активна співпраця відбувалася з країною, керівництво якої й не приховувало своїх агресивних намірів, а будівництво «Північного потоку-2» було розпочато взагалі вже після анексії Криму та агресії РФ на Донбасі.

Зокрема, відомий американський дипломат Д. Фрід нагадує, що 15 років тому в Бухаресті на наступний день після саміту Альянсу під час засідання Ради НАТО – Росія Путін публічно висунув претензії щодо Криму, а щоб підкреслити це, за чотири місяці почав війну проти Грузії. «Настав час виконувати рішення Бухареста. Членство України в НАТО може бути найкращим способом покласти край невизначеності щодо місця України у Європі. Історія після “холодної війни” показує, що вступ до НАТО позбавляє двозначності та зменшує спокусу Росії погрожувати чи чинити тиск. Членство в НАТО завадило Росії зробити з Естонією та Латвією те, що вона зробила з Україною від 2014 р.», – зазначає Д. Фрід (URL: <https://tsn.ua/exclusive/nato-vzhe-bilya-peterburga-finlyandizaciya-ukrayini-abo-koli-rozshirennya-alyansu-diyde-do-rosiyskogo-bryanska-byelgoroda-ta-voronezha-2300761.html>).

На думку політолога І. Рейтеровича, прийняття України, по суті, може стати тим прецедентом, якого НАТО потребує. «Справа в тому, що ми на сьогодні є великою боєздатною силою, у якій Альянс зацікавлений. При цьому зацікавлені саме невеликі країни, які мають маленькі армії та можуть сподіватися тільки на підтримку і ядерну парасольку США. А тепер вони зможуть отримати “в друзі” країну з великою й навченою армією, яка має

бойовий досвід боротьби зі стратегічним супротивником», – зауважує експерт (URL: <https://www.unian.ua/world/chi-vpline-rozshirennya-nato-na-viynu-v-ukrajini-12205467.html>).

Проте треба зазначити, що з огляду на ряд обставин, пов'язаних з економічними, політичними, правовими проблемами в Україні, а також з війною, процес не може бути простим. Свою долю в ускладнення ситуації із вступом нашої країни до НАТО зроблять і деякі європейські країни, які з різних причин досі зберігають певні проросійські сентименти або рудиментарні побоювання від часів «холодної війни». Разом з тим, на думку експертів, повномасштабне вторгнення РФ в Україну, вступ Фінляндії і відновлення роботи Комісії Україна – НАТО вже змінили ситуацію.

Зокрема, політолог В. Фесенко зазначає: «Бо раніше, до повномасштабного російського вторгнення, Україна та Грузія планували вступати до НАТО за класичною процедурою – через перехідний період – план дій щодо членства в НАТО. Зараз є дуже важливий прецедент, який ми можемо використати вже після війни. Така ж прискорена процедура – ми можемо посилатися на цей прецедент, уже такий досвід буде. Друга важлива обставина – можливе блокування, якийсь шантаж з боку уряду Орбана буде на нашу адресу майже напевно, але Угорщина змушена буде поступатися. Дуже важливо, що вони погодилися на поновлення роботи Комісії Україна – НАТО. Отже, є важелі впливу на уряд Орбана» (URL: <https://uatv.ua/ukraina-de-fakto-uzhe-v-nato-glavnyj-sderzhivayushhij-faktor-nazval-fesenko>).

Зустріч міністрів закордонних справ країн НАТО 4 квітня 2023 р., що відбулася в річницю створення Північноатлантичного альянсу, мала вагомим символічне й практичне значення. Успішне завершення процесу вступу Фінляндії до НАТО підтвердило, що, незважаючи на всі перепони й намагання проросійських сил та безпосередньо Росії, прагнення народів до безпеки і єднання заради запобігання та протидії агресії перемагають. Відповідно, у свій час своєї мети досягне і Швеція. Особливий фінський шлях – «фінляндизація», який намагалися нав'язувати Україні деякі прихильники політики «Путінферштеєр», наповнився новим змістом: відтепер він означає прискорений шлях до НАТО. Про це свідчить і відновлення роботи Комісії Україна – НАТО, і заяви Генерального секретаря Альянсу Є. Столтенберга, і практичні кроки з розширення військової допомоги Україні, і вже деклароване нашими партнерами розуміння вагомості повноправного долучення до європейської архітектури безпеки українських збройних сил, які мають досвід проведення масштабних військових операцій з використанням практично всього спектра сучасних озброєнь. Отже, 4 квітня було закладено всі підвалини для проведення успішного саміту НАТО у Вільнюсі, на якому буде враховано помилки Бухарестського саміту 2008 р. До Альянсу приєднається Швеція, а Україна отримає вагомий й реальні результати на шляху до членства.

Візит Президента Франції Е. Макрона і голови Єврокомісії У. фон дер Ляєн у Китай в оцінках експертів

Країни Заходу та Сходу намагаються не допустити погіршення й так складної міжнародної ситуації, спричиненої агресією Росії проти України. Китайська Народна Республіка може зіграти важливу роль в урегулюванні ситуації й посприяти припиненню війни в Україні. На це сподіваються, зокрема, і західні політики. Як інформують ЗМІ, під час візиту в Китай 5–7 квітня Президент Франції Е. Макрон заявив, що має наміри «долучити Китай до спільної відповідальності за мир» в Україні. Він наголосив, що будь-хто, хто допомагає агресору Росії у війні проти України, стане співучасником.

Е. Макрон наголосив, що Україна стала жертвою агресії РФ, тому весь цивілізований світ має покласти край намірам Росії захопити території іншої країни. «Від початку конфлікту ми вирішили допомогти жертві. І ми також чітко дали зрозуміти, що кожен, хто допомагає агресору, буде співучасником порушення міжнародного права» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-makron-kytai/32351141.html>. 2023. 6.04).

Е. Макрон заявив, що однією із цілей його поїздки є залучення Китаю до спільної відповідальності за мир і стабільність. У промові до французької громади в Китаї він заявив, що Франція не поділяє політичну систему Китаю, навіть визнав певне суперництво, але наголосив, що «є важливі міжнародні проблеми, у яких ми повинні брати участь».

Президент Франції також заявив, що Китай може відігравати важливу роль у розв'язанні проблеми російсько-української війни через тісні відносини з Росією. «Мирний план» Китаю принаймні показує готовність китайців брати участь у вирішенні конфлікту.

На роль Китаю звернула увагу й голова Єврокомісії У. фон дер Ляєн, яка також відвідала Китай 5–7 квітня. Вона заявила, що ставлення Китаю до війни Росії в Україні вплинуть на його відносини з Європейським Союзом.

У. фон дер Ляєн закликала голову КНР Сі Цзіньпіна сприяти встановленню справедливого миру в Україні, оскільки Китай, як постійний член РБ ООН, має особливу відповідальність за дотримання базових принципів Хартії ООН. «Цей візит відбувається на тлі серйозних викликів і посилення напруження, зокрема, внаслідок агресивної війни Росії проти України. Позиція Китаю в цьому зв'язку дуже важлива для Європейського Союзу. Як член Ради Безпеки ООН Китай несе велику відповідальність, і ми очікуємо, що він відіграватиме свою роль та просуватиме справедливий мир з повагою до суверенітету й територіальної цілісності України, що є однією з основ Хартії ООН», – заявила У. фон дер Ляєн.

Вона також повідомила, що під час переговорів із Сі Цзіньпіном висловила тверду підтримку мирному плану Президента України В. Зеленського, а також привітала деякі з принципів, що було запропоновано

Китаєм. «Це, зокрема, стосується питання ядерної безпеки та зменшення ризиків, а також заяви Китаю щодо неприйнятності ядерних погроз або застосування ядерної зброї. Ми також розраховуємо на те, що Китай не надаватиме військово обладнання для Росії – прямо або опосередковано. Тому що ми всі знаємо: озброєння агресора суперечитиме міжнародному праву та істотно зашкодить нашим відносинам», – підкреслила голова Єврокомісії (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3692515-prezidentka-evrokomisii-zaklikala-kitaj-spriati-vstanovlennu-spravedlivogo-miru-v-ukraini.html>. 2023. 6.04).

Як відомо, Китай ніколи публічно не підтримував повномасштабне вторгнення Росії в Україну, але також ніколи не критикував Москву через війну. Проте обнадійливо пролунала заява посла Китаю у Європейському Союзі Фу Цуна, який заявив, що у світі неправильно витлумачили відносини Пекіна до Москви, і назвав термін «безмежна дружба» між країнами простою риторикою. За його словами, Китай не був на боці Росії у війні, деякі люди «навмисно невірно інтерпретують його позицію, через існування так званої безмежної дружби». «Безмежна – це не що інше, як риторика», – зазначив Фу Цун (URL: <https://ua.korrespondent.net/world/4578438-neochikuvana-zaiava-pekina-vizyt-makrona-v-kytai>. 2023. 5.04).

Він запевнив, що Пекін не надавав Росії військової допомоги. Крім того, Пекін не визнавав зусиль Москви з анексії українських територій, включаючи Крим і Донбас. Китайський дипломат зазначив, що люди «зациклені» на дзвінку Сі Цзіньпіна В. Зеленському, і закликав не надавати відсутності такого дзвінка великого значення. «Той факт, що президент Сі не розмовляє із В. Зеленським, не означає, що Китай на стороні Росії в українському питанні», – наголосив посол Фу Цун.

При цьому він заявив, що між Китаєм та Україною були часті контакти на нижчому рівні, але китайська сторона не виключає розмови з українським Президентом. Зокрема, про це повідомила У. фон дер Ляєн. Вона заявила, що глава Китаю Сі Цзіньпін висловив готовність поговорити з Президентом України В. Зеленським після переговорів з європейськими лідерами. У. фон дер Ляєн вважає «позитивним» таку заяву Сі Цзіньпіна. За словами глави Китаю, така розмова може відбутися, коли будуть «правильні умови та час».

За інформацією ЗМІ, про це говорив і Прем'єр-міністр Іспанії П. Санчес під час візиту в Китай. Він закликав Сі Цзіньпіна поговорити з Президентом України В. Зеленським і дізнатися з перших вуст про формулу миру, запропоновану Києвом для припинення війни з Росією.

Крім того, П. Санчес заявив, що обговорював «позицію Китаю» щодо війни Росії проти України під час зустрічей із Сі Цзіньпіном та іншими високопосадовцями Китаю. Проте він не повідомив, що йому відповів лідер Китаю.

Як інформують ЗМІ, Е. Макрон та У. фон дер Ляєн закликали Китай вплинути на Росію, щоб та припинила війну, а також налагоджують нові економічні відносини.

Е. Макрон також попросив Сі Цзіньпіна тиснути на Росію, щоб вона дотримувалася міжнародних правил нерозповсюдження ядерної зброї після заяв президента Путіна про розміщення тактичної ядерної зброї в Білорусі. Сі Цзіньпін зазначив, що всі країни повинні поважати зобов'язання щодо невикористання ядерної зброї та «не можна вести ядерну війну», не згадуючи Росію (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/macron-von-der-leyen-xi/7039086.html>. 2023. 6.04).

Сі Цзіньпін на пресконференції заявив, що Пекін виступає за мир і переговори, готовий співпрацювати з Францією та світовою спільнотою «раціонально та помірковано», щоб не допустити «виходу кризи з-під контролю».

Китайський лідер також заявив, що Китай готовий бути частиною глобальної безпеки, але зберігаючи при цьому свої інтереси. «Сучасний світ зазнає глибоких історичних змін. Будучи постійними членами Ради Безпеки ООН і великими країнами з традиціями незалежності, Китай і Франція, як прихильники багатополлярності світу й демократизації міжнародних відносин, можуть долати розбіжності та обмеження. Ми дотримуємося принципів всеосяжного стратегічного партнерства й співробітництва між Китаєм і Францією на основі стабільності, взаємності, розвитку та прогресу. І підтримуємо мир, стабільність і процвітання в усьому світі», – наголосив Сі Цзіньпін (URL: <https://uatv.ua/uk/vizyt-makrona-i-fon-der-lyayen-do-kytayu-yak-zvuchyt-tema-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny-na-peremovynah-iz-si-video>. 2023. 6.04).

При цьому він наголосив на необхідності співпраці з європейськими країнами. Сі Цзіньпін зазначив, що спільний візит до КНР двох європейських лідерів демонструє високу увагу та активне прагнення Європи до розвитку відносин з Китаєм, що відповідає спільним китайсько-європейським інтересам. «Китай готовий докладати спільних зусиль з ЄС, щоб активізувати взаємовигідну співпрацю у всіх сферах діяльності, надати нового імпульсу розвитку китайсько-європейських відносин та сприяти миру, стабільності й процвітання в усьому світі», – підкреслив глава КНР (URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/902883.html>. 2023. 8.04). За його словами, Китай є важливим партнером Європи в аспекті підвищення конкурентоспроможності, а також у подоланні проблем, пов'язаних з енергоресурсами, інфляцією тощо.

Разом з тим Сі Цзіньпін знову оминув конкретну відповідь про шляхи припинення війни в Україні, висловивши загальні фрази про необхідність миру.

Проте, як зазначають ЗМІ, репутація Пекіна як дипломатичного гравця зміцнилася в березні, коли він домігся угоди між Іраном і Саудівською Аравією щодо відновлення відносин після років ворожнечі, яка підживлювала небезпеку в Перській затоці. Однак пропозиції Китаю щодо мирного врегулювання в Україні, висунуті в річницю російської агресії, викликали суперечливі реакції серед політиків та експертів. Пекін намагається

представити себе нейтральним посередником, але на Заході дії китайського уряду сприймають як підтримку Москви. Попри це Китай був готовий працювати разом з Францією над досягненням переговорного припинення бойових дій.

Європейський Союз і Китай сьогодні мають розгалужені та складні відносини. Як інформують ЗМІ, формально У. фон дер Ляєн та Е. Макрон здійснили два різні візити до Пекіну, як раніше пояснив представник Єврокомісії Е. Мамер. Е. Макрон зазначив, що запросив У. фон дер Ляєн супроводжувати його до Китаю, щоб висловити єдину європейську позицію (URL: <https://www.rfi.fr/uk>. 2023. 6.04).

Деякі світові видання пишуть, що роль У. фон дер Ляєн у Пекіні полягає в тому, щоб не дати Е. Макрону піти на необачні для ЄС компроміси. Вона повинна не дозволити Китаю розколоти єдність Євросоюзу, що ледь намітилася, пише BBC, і показати Сі Цзіньпіну, що йому не вдасться домовитися про щось за спиною Брюсселя. Її присутність на переговорах обмежить спроби Е. Макрона шукати якісь ширші точки зіткнення з Китаєм. Про це пише також The New York Times.

ЄС і Китай мають тісні економічні зв'язки: товарообіг між ними торік перевищив 850 млрд євро. Євросоюз залишається головним ринком експорту для китайських товарів, нагадала У. фон дер Ляєн, тоді як Китай – третій покупець європейських товарів.

Як зазначає керівник секції Азійсько-Тихоокеанського регіону Ю. Пойта, співпраця між КНР і ЄС триває навіть попри війну, двосторонні санкції та повідомлення про порушення прав людини в Китаї. Водночас тепер ситуація змінюється. У. фон дер Ляєн закликала до переформатування відносин з Китаєм і зменшення європейської залежності. «У ЄС нині думають, як забезпечити комунікацію та взаємовигідну співпрацю з Китаєм і водночас зменшити ризики. Ідеться, наприклад, про захист військових і технологій подвійного використання, зменшення залежності від китайської сировини. Також про безпеку технологій 5G, адже китайські системи мають можливість вести розвідування», – пояснює Ю. Пойта.

Разом з тим, на думку експерта, візит Е. Макрона й У. фон дер Ляєн продемонстрував єдність європейських політиків у намаганні зупинити російську агресію проти України. Вони спільними зусиллями намагалися переконати китайське керівництво долучитися до цього процесу. «Китай хотів потихеньку підтримувати Росію, щоб українське питання зникло з порядку денного. І цей візит є нагадуванням Пекіну, що Європа постійно стежить за цим», – наголосив Ю. Пойта.

Щоправда, європейським лідерам не вдалося переконати керівництво КНР натиснути на Росію та примусити зупинити війну, розв'язану Москвою.

Проте і Сі Цзіньпіну не вдалося розколоти єдність західних країн. ЄС і США підтвердили єдність у підтримці України. Як інформують ЗМІ, під час брифінгу заступник речника Держдепу В. Пател підкреслив, що президенти Д. Байден та Е. Макрон мали розмову напередодні візиту французького лідера

до Пекіну й «підтвердили, що обидві країни, США і Франція, непохитно підтримують Україну». Він зазначив, що США і Франція «поділяють занепокоєння щодо виклику, який Китай кидає міжнародному порядку, що ґрунтується на правилах» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/pered-vizitom-pekynu-bayden-ta-makron-obgovorili-1680847095.html>. 2023. 7.04).

У свою чергу координатор Ради національної безпеки зі стратегічних комунікацій Д. Кірбі заявив, що Білий дім відхиляє пропозицію Пекіну щодо припинення вогню в Україні, озвучену напередодні зустрічі Президента Китаю Сі Цзіньпіна з російським лідером Путіним у Москві, адже така пропозиція закріпить територіальні здобутки Росії в Україні.

Разом з тим адміністрація Президента США «повністю підтримує» переговори Сі Цзіньпіна з Президентом України В. Зеленським, щоб Китай міг ознайомитися з позицією Києва. «З погляду Сполучених Штатів Америки, нічого про Україну без України – жодні переговори, жодні дискусії щодо врегулювання не можуть і не повинні відбуватися без того, щоб Україна була в центрі, повного розуміння та поваги до позиції Президента Зеленського», – додав Д. Кірбі.

Проте в Білому домі не особливо вірять у прорив після переговорів Сі Цзіньпіна та Е. Макрона. Зокрема, *New York Times* пояснює складну дилему, у якій опинився Євросоюз. З одного боку, США є стратегічним партнером і в умовах російської агресії їхня роль зростає. З іншого боку, набирає обертів поки політико-економічне протистояння між Вашингтоном і Пекіном, яке має всі шанси перерости у військове. США хотіло б бачити Євросоюз на своєму боці, але той надто тісно пов'язаний з КНР і не може дозволити собі швидко й повністю розірвати ці відносини. Пекін, з іншого боку, хоче якщо не вбити клин між ЄС і США, то хоча б запобігти погіршенню європейсько-китайських відносин. Так формулює *Deutsche Welle* (URL: <https://www.rfi.fr/uk>. 2023. 6.04).

Щодо російської агресії, то, на думку експертів, позиція Пекіну щодо підтримки Росії не зміниться. Таку думку висловив академічний директор Центру публічної дипломатії О. Полегкий. Він наголосив, що загалом для ЄС припинення війни в Україні є важливим питанням, але навряд ця поїздка європейських лідерів якось вплине на позицію Китаю щодо його підтримки режиму Путіна. «Скоріше, будуть такі “м’які попередження” Китаю, що він має триматися дещо осторонь. Але знову ж таки, я б не чекав від цієї поїздки радикальної зміни ситуації у світі та Україні, тому що в Китаю стратегічна мета, а саме протистояння зі США, не змінювалася. При цьому Китаю вигідне ослаблення Росії, але не вигідне падіння режиму Путіна», – зазначив О. Полегкий (URL: <https://uatv.ua/uk/m-yaki-poperedzhennya-ekspert-proanalizuvav-vizyt-makrona-ta-fon-der-lyayen-do-knr>. 2023. 7.04).

На думку аналітиків, візити європейських лідерів до Китаю – це реакція на поїздку Сі Цзіньпіна до Москви. І основне завдання – переконати Пекін стати на бік країн Заходу в питанні війни Росії проти України, що вже впливає на публічну позицію КНР. Адже своєю антизахідною риторикою, зближенням

з Росією та масовим порушенням прав людини Китай налаштував проти себе більшість демократичних країн. Захід уже відкрито говорить про необхідність стримування Китаю. У свою чергу, Київ розраховує на те, що лідер КНР Сі Цзіньпін відвідає Україну, щоб особисто побачити наслідки злочинів росіян.

Російський правозахисник М. Фейгін вважає, що єдиним досягненням Е. Макрона та У. фон дер Ляен було те, що їм вдалося переконати лідера Китаю Сі Цзіньпіна зателефонувати Президенту України В. Зеленському. «Ця розмова могла б сильно посприяти підняттю ставок. Також це означатиме спробу вплинути на позицію один одного. Ну, і найважливіше – Москві точно буде неприємно. У Росії можуть остерігатися того, що Зеленський справить занадто хороше враження на Сі Цзіньпіна. Щоправда, це точно не означає, що Пекін почне переконувати Москву зупинити війну. Не думаю, що Сі приїде до Києва, а ось візит у протилежному напрямку був би доцільним. – заявив М. Фейгін. Отже, «це можна назвати проміжною перемогою за підсумками візиту французького Президента до Пекіну» (URL: https://24tv.ua/vizit-makrona-kitayu-feygin-dav-poperednyu-otsinku-poyizdki-frantsuzkogo_n2289815. 2023. 6.04).

При цьому він зазначив, що підбивати остаточні підсумки візиту Е. Макрона та президента Єврокомісії У. фон дер Ляен у Китай ще рано. Він не вважає, що метою візиту була спроба переконати Китай стати на бік противників Москви, адже Пекіну це точно не вигідно. «Не тому, що Китай не готовий допомагати Україні зупинити війну, а тому, що Китаю не вигідно “мочити” Москву і ставати в ряд з її противниками. Мета Китаю використати ситуацію на свою користь. Вони ж прямо сказали, що у війні так само “винні США і НАТО”. Цікаво, як це вони винні, якщо вони цілий рік до початку війни намагалися переконати Путіна не вдиратися в Україну», – наголосив М. Фейгін.

На його думку, публічно Китай дотримується своєї позиції щодо нерозповсюдження ядерної зброї на території інших держав. Це насамперед вигідно Пекіну. «Якщо неядерна Білорусь отримає ядерну зброю від Росії, то де гарантія, що завтра ядерну зброю не дадуть Тайваню, або ж Японії, чи Південній Кореї. Це істотно змінить баланс сил в Азійському регіоні. Тому Китай не зацікавлений допускати ситуації, у якій може опинитися серед аутсайдерів», – зазначив правозахисник.

Експерт Української асоціації китаєзнавців Д. Єфремов наголошує на тому, що Президент Е. Макрон говорить про суверенітет і про принципи Організації Об'єднаних Націй, у якому право країн на суверенітет та територіальну цілісність якраз закріплено. Це ж саме присутнє і в китайському мирному плані. Але китайський лідер цього пункту з мирного плану під час переговорів з Е. Макроном та У. фон дер Ляен якраз і не озвучив. Він згадав ті речі, які зручні Росії. Тобто про стурбованість безпекою, про яку Росія постійно твердить. Він згадав про те, що треба припинити військові дії, відновлювати діалог і шляхом переговорів досягати миру. Він згадав про ядерну зброю, про те, що її не можна використовувати під час війни, зокрема

на території України. «Але те, що хотіла б почути Україна – саме те, що Китай підтримує збереження територіальної цілісності та суверенітету України – китайський лідер якраз і не озвучив. І з цього погляду я б оцінював візит Президента Франції та глави Єврокомісії до Китаю як не дуже успішний, принаймні в частині питання припинення війни Росії проти України», – зазначив експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/krashhe-torguvaty-z-yes-nizh-vouyuvaty-na-botsi-rf-pidsumky-vizytu-makrona-i-fon-der-lyayen-do-kytayu-v-oglyadi-ekspertiv>. 2023. 7.04).

У свою чергу директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос звернув увагу на співробітництво Китаю з ЄС. За його словами, відносини Китаю і Євросоюзу багатогранні, вони мають і економічні виміри, і питання, що стосуються безпеки. Як мінімум, існує маса міжнародних угод між Європейським Союзом і Китаєм. «На відміну від Сполучених Штатів Америки, Європа завжди ставилася до Китаю як до досить цікавого ринку. Якщо говорити про інновації, про технології, то можна згадати про те, що саме Німеччина була для Китаю основним джерелом отримання технологій та інновацій», – наголосив І. Семиволос.

На його думку, Європейський Союз розглядав Китай як величезний ринок для своїх товарів. І це проникнення, ця взаємодія була досить глибокою. І ще більше – уся стратегія Китаю була спрямована на те, щоб створити стійкі транспортні маршрути саме до європейського ринку.

Щодо візиту Сі Цзіньпіна в Україну й телефонних переговорів з В. Зеленським, то, на думку експерта, основна причина, чому цього не відбувається, крім питання безпеки, це те, що Сі Цзіньпін не має нічого такого, що він може запропонувати українцям. «Найімовірніше, що ідеї, озвучені лідером КНР, не знайшли великої підтримки з боку Путіна. І, власне, немає нічого такого, що Пекін може сформулювати як пропозицію Україні. І, щоб не втратити обличчя й ніби тримати певну паузу, китайці не контактують з українцями. Але тут можна припустити, що Китай зараз дійсно намагатиметься взаємодіяти з Україною через ЄС. Тобто, вирішуючи свої власні економічні та політичні завдання, вони зондуватимуть можливості якоїсь більш активної участі у врегулюванні через європейських лідерів», – переконаний І. Семиволос.

Експерт з країн Центральної Європи І. Преображенський також вважає, що Китай мало чим може допомогти Україні, адже це не в його інтересах. Щоправда, якщо Китай не почує занепокоєння Європейського Союзу тим, що Росія веде війну у Європі, то ЄС залишає за собою можливість як завгодно відповідати та, очевидно, вважатиме КНР недружньою державою. Із цього можна буде робити досить далекосяжні висновки. Проте «Китай ніколи й не приховував, що саме Росію він розглядає як свого основного військового союзника, і в цій якості вона для нього цінна. І саме тому Сі Цзіньпін намагався переконати В. Путіна не вплутуватися у військову агресію проти України, а потім якомога швидше спробувати з неї вийти», – зазначив експерт.

Політолог В. Фесенко сподівається, що КНР усе ж дослухається до звернень від Е. Макрона та У. фон дер Ляєн і не допомагатиме Росії у війні проти України, адже зацікавлений у співробітництві з ЄС. «Якщо спростити й трохи передати суть послання, яке привезли Макрон і фон дер Ляєн у Пекін, то краще торгувати, ніж воювати. І краще розвивати конструктивні відносини із Заходом, ніж вступати у війну на боці Росії. Ось два головні послання, які прозвучали», – підкреслив політолог.

В. Фесенко вважає, що Китай готовий до діалогу з Європейським Союзом. «Але треба враховувати, що Китай має довготривале стратегічне суперництво зі Сполученими Штатами Америки. Це вже боротьба за лідерство в сучасному світі. І на війну в Україні між Росією та Україною вони дивляться через фокус ось цього суперництва. Ось це головна проблема. Навряд чи Китай буде, як у нас іноді люблять говорити, переходити на бік добра, на бік світла. Китай діятиме у своїх політичних інтересах, він не переходитиме на бік Росії, найімовірніше», – зазначив експерт.

За його словам, якщо цього не станеться, то тоді візит Е. Макрона та У. фон дер Ляєн виконає своє завдання-мінімум, яке полягає саме в тому, щоб не допустити подальшого зближення КНР з Росією, щоб Китай усе-таки більше сконцентрувався на економічних інтересах, менше демонстрував свою агресивність. І ще одне завдання: щоб Китай, якщо він уже заявив про своє прагнення до миротворчої ролі, більш активно діяв як миротворець, стримував Путіна від ескалації війни та починав переговори з Україною. «Якщо через якийсь час дійсно відбудеться діалог між Сі Цзіньпіном і В. Зеленським, тоді буде виконано ще одне завдання цього візиту. До речі, Е. Макрон поговорив з В. Зеленським напередодні цього візиту. Я думаю, він узгодив інтереси України, Франції і Європейського Союзу, готовність до переговорів з китайським лідером. Отже, він цю позицію України Сі Цзіньпіну передав», – заявив В. Фесенко.

Проте, на думку експертів, не варто занадто прив'язуватися до слів, адресованих керівникові недемократичного режиму, який не надто переймається питаннями свободи та права народів на незалежність. Головна мета візиту – попередити Сі Цзіньпіна про недоречність продажу Росії нових партій озброєнь, якби Китай на таке зважився. Втратити західні ринки для Піднебесної було б дуже великим ризиком, оскільки лєвова доля китайського експорту припадає саме на них.

Разом з тим політики й експерти сподіваються, що Китай у перспективі зможе посприяти завершенню війни, але поки що бажано, щоб не допомагав Росії та дотримувався міжнародних правил. Саме до цього закликали європейські лідери під час візитів до КНР. І тут виходить, що всі питання про мир в Україні Е. Макрон й У. фон дер Ляєн прив'язали до міжнародно визнаних договорів і міжнародно визнаних кордонів. Це найважливіший момент на сьогодні.

За складних умов сторони домовилися зміцнювати співпрацю та зробити спільний внесок у забезпечення світового порядку й стабільності. Крім того,

було підписано численні угоди про співпрацю у сфері сільського господарства, науки та технологій, авіації, ядерних технологій цивільного призначення, сталого розвитку, культури та ін.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Нова Конституція Узбекистану: погляд у майбутнє

У ці квітневі дні народ Узбекистану готується зробити доленосний вибір – узяти участь у референдумі з приводу прийняття нової Конституції країни. Президент Ш. Мірзієєв бачить майбутнє свого народу в оновленій, модерній країні. Задля цього вже багато зроблено в економічній і соціальній сферах та ще більше заплановано. Тому прийшов час для адаптації Основного закону Узбекистану до сучасних реалій. Такий досвід є цікавим і для України, коли після перемоги у війни відбудуться істотні трансформації майже в усіх сферах життя й суспільство потребуватиме відповідних змін у законодавстві.

Отже, згідно зі ст. 1 проекту Конституції статус нового Узбекистану визначається в межах суверенної, демократичної, правової, соціальної та світської держави. Для порівняння: у чинному Основному законі: «Узбекистан – суверенна демократична республіка» ([URL: https://www.gov.uz/ru/constitution/index](https://www.gov.uz/ru/constitution/index)). Як кажуть, різницю можна побачити неозброєним оком. Автори нової редакції додають, хоча, скоріше, роблять акцент на верховенстві права, соціальному і світському характері країни. Для молоді ісламської (не плутати з ісламістською) республіки дуже важливим є, зокрема, останній момент.

Насамперед, ідеться про історію боротьби влади й узбецького народу проти салафітів-джихадистів Ісламського руху Узбекистану (далі – ІРУ). Головною метою ІРУ було створення в Узбекистані ісламістської держави. Ідеологічна основа цього утворення повинна була базуватися на основі радикального тлумачення джихадистами базових цінностей ісламу, правова – на застосуванні норм шаріату. У той час як офіційний Ташкент наприкінці 1990-х років активно підтримував Північний альянс у його боротьбі з «Талібаном:1.0», лідер ІРУ Т. Юлдашев склав баят (присягу у вірності) лідеру талібів муллі Омару. У лютому 1999 р. відбулася «інавгураційна атака» ІРУ, під час якої від рук терористів у Ташкенті загинуло 16 осіб. Крім того, на початку 1990-х років на території Узбекистану активно діяла заборонена в деяких країнах СНГ міжнародна ісламістська мережа «Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі», офіційною метою якою є створення / відновлення Халіфату. «Хізби» проводили активну пропагандистську діяльність серед узбецького населення й допомагали фінансово та в інший спосіб місцевим джихадистам. На думку І. Сафаргалєєва, «Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі» була пов'язана з ІРУ, «надаючи йому фінанси на терористичну діяльність, можливість відпочинку бойовиків і медичні послуги на території третіх країн в обмін на навчання їхніх

“активістів” військовій справі» (URL: <http://kazanalytics.kz>). Проте узбецьким правоохоронцям вдалося локалізувати цю проблему, і в останні десятиліття масові джихадистські прояви на території республіки, яка має спільний кордон з талібським Афганістаном, практично не фіксуються. Саме тому команда Президента Ш. Мірзійоєва пропонує цілком обґрунтовано ввести в нову Конституцію норму про світський характер країни.

Крім того, у проєкті Основного закону втричі збільшуються норми щодо соціальних обов’язків держави. Конституційно гарантується, що кожен має право на справедливу винагороду за працю без будь-якої дискримінації та не нижче встановленого мінімального розміру оплати праці. Також держава створює соціальні, економічні, правові та інші умови для повноцінного розвитку сім’ї, науки, освіти. Оновленою Конституцією передбачається посилення повноважень місцевого парламенту через передання йому частини повноважень президента країни. У свою чергу останній, як і ще декілька вищих чиновників може обиратися тільки на два терміни. Разом з тим термін президентських повноважень пролонгується з п’яти до семи років. Якщо нову Конституцію буде прийнято, виникне новий правовий простір, що дозволить усім громадянам, зокрема й нинішньому Президентові, запропонувати власну кандидатуру на найвищу державну посаду.

Загалом зміни були внесені в ст. 91, а кількість статей змінилася з 128 (у чинному Основному законі) до 155 (у його новому варіанті). Модернізація країни та будівництво нового Узбекистану на основі принципу «Ініціатор реформ – саме суспільство» зумовила необхідність проведення всенародного обговорення конституційних реформ, під час якого від населення надійшло понад 220 тис. пропозицій, переважна кількість з яких було враховано авторами проєкту Основного закону. Тому не випадково, що прийняття нової Конституції Узбекистану опинилося в центрі уваги іноземних ЗМІ та експертного співтовариства.

Так, у нідерландському журналі «Diplomat Magazine» опубліковано статтю під заголовком «Узбекистан обрав шлях захисту прав та свобод людини». У статті повідомляється, що оновлений Основний закон покликаний змінити принцип «держава – суспільство – особистість» на «особистість – суспільство – держава», іншими словами: поставити інтереси особистості вище за все інше. Згідно з проєктом оновленої Конституції, честь та гідність людини недоторканні й ніщо не може бути підставою для її дискримінації. Разом з тим неясності в законодавстві, що виникають при взаємодії громадянина з державними органами, тлумачитимуться на користь громадянина. У цьому контексті наголошується, що ці заходи чітко відображають напрями розвитку країни та дії, що вживаються в галузі захисту прав людини. Як пріоритет також визначено вдосконалення механізмів імплементації міжнародних стандартів у місцеве законодавство та правозастосовну практику. Зазначається, що завдяки вже проведеним реформам питання забезпечення права і свободи людини в Узбекистані перебувають під пильною увагою не лише держави, а й усього народу. У

рамках чинного законодавства інститути громадянського суспільства беруть активну участь у його вдосконаленні, громадському моніторингу прав соціально вразливих верств населення, інформаційно-просвітницької діяльності, а також у підготовці періодичних національних та альтернативних доповідей про виконання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Узбекистан обирає шлях побудови демократичної правової держави із соціально-орієнтованою ринковою економікою та формуванням громадянського суспільства. Довгострокова мета реформ у країні – увійти до сучасних розвинутих, демократичних держав, забезпечити народу гідні умови життя та гідне місце у світовому співтоваристві (URL: <https://diplomatmagazine.eu/2023/04/02/uzbekistan-chooses-path-of-protecting-human-rights-and-freedoms>).

У популярній словацькій «Фінансовій газеті» вийшла стаття генерального директора аналітичного центру «Comenius Analytica» В. Бачишина під заголовком «Референдум в Узбекистані відбудеться 30 квітня 2023 року». Як підкреслює автор, на економічному рівні конституційні поправки підтримують чесну конкуренцію, захист приватної власності та створення сприятливого інвестиційного й ділового клімату. Крім того, на уряд країни покладається відповідальність за забезпечення сталого економічного зростання, макроекономічної стабільності, реалізації заходів щодо скорочення бідності, створення гідних умов життя й забезпечення продовольчої безпеки. Експерт наголошує, що такі масштабні зміни є перезавантаженням політичної системи в інтересах безпечного руху в майбутнє, повної реалізації програми конституційних, політичних, економічних і соціальних реформ (URL: https://dunyo.info/ru/site/inner/konstitutsionnaya_reforma_v_uzbekistane_v_fokuse_vnimaniya_smi_sl_ovakii-52S).

У статті, опублікованій у провідному іспаномовному міжнародному онлайн-виданні «El Mundo Financiero» і присвяченій конституційній реформі в Узбекистані, робиться акцент на тому, що під час підготовки проекту Основного закону було враховано пропозиції, міжнародні стандарти та передовий закордонний досвід. Тому Конституція, що оновлюється, об'єднує все суспільство навколо ідеї побудови розвинутої держави та звертає увагу на інтереси всіх верств населення. Також було позитивно оцінено той факт, що в розробленні проекту брали активну участь політичні партії, громадські організації, представники експертних і наукових кіл, а також інтелігенції (URL: <http://uzbekistan-geneva.ch/el-mundo-financiero-obnovlyаемaya-konstituciya-uzbekistana-ob.html>).

Ексдиректор Киргизького національного інформаційного агентства «Кабар» К. Таабалдієв зазначає, що відповідно до оновленої Конституції в Узбекистані діятимуть сильний парламент, компактний і відповідальний уряд, а також незалежна й справедлива судова система, роботу яких буде націлено на відстоювання інтересів простих та добропорядних громадян країни. Також у проекті Основного закону значна увага приділяється молодому поколінню,

його освіті та підготовці до самостійного життя. Норми про надання вищим навчальним закладам академічної свободи, право отримання безкоштовної вищої освіти, підтримка недержавних освітніх організацій створюють для молодого покоління великі перспективи. Узбекистан уже збільшив кількість закладів вищої освіти втричі, прийом до університетів зріс у п'ять разів, чисельність студентів сягнула 1 млн. У новому Основному законі враховано сучасні вимоги щодо свободи слова та ЗМІ, право журналістів шукати, отримувати, використовувати й поширювати інформацію. Передбачаються як права, так і обов'язки ЗМІ та журналістів з урахуванням міжнародної практики. Велику увагу приділено ефективному управлінню економікою країни для забезпечення її конкурентоспроможності в сучасних умовах і розвитку приватного підприємництва. Згідно з офіційними даними, в Узбекистані кількість суб'єктів підприємництва збільшилася в 6 разів і сягла 2 млн. Сотні підприємців уже мають дохід у 100 млн дол. і є наочним прикладом успішного ведення приватного бізнесу. Активне спілкування з народом стало щоденною нормою для представників адміністративних органів (URL: https://dunyo.info/ru/site/inner/vzglyad_iz_kirgizstana_novshestva_v_konstitutsii_uzbekistana_napravleni_na_ustoychivo_e_razvitie_strani_obespechenie_politicheskoy_i_ekonomicheskoy_stabilnosti-aqC).

Агентство «Bloomberg» у своїй статті, присвяченій новій редакції Конституції Узбекистану, звертає увагу на екологічну складову Основного закону. Зокрема, нова Конституція визнає важливість захисту навколишнього середовища, включаючи вразливе Аральське море та природні ресурси країни. Держава конституційно зобов'язується розв'язувати проблеми в контексті глобальних змін клімату, відновлення й захисту навколишнього середовища та екосистеми, включаючи посилені правила містобудування з обов'язковими громадськими слуханнями, а також боротьбу з епідеміями та пандеміями (URL: <https://www.bloomberg.com/press-releases/2023-03-15/uzbekistan-announces-constitutional-reform-referendum>).

Професор Інституту політичних наук при Варшавському державному університеті Т. Бодіо (Польща) вважає, що «оновлення Конституції спрямовано на надання стабільного та незворотного характеру процесу докорінного реформування системи державного й громадського управління, ініційованого Президентом Узбекистану Ш. Мірзійоєвим у 2016 р. з метою забезпечення поваги та захисту честі й гідності людини». Співвітчизники Т. Бодіо з журналу «Світ еліт» особливо виокремлюють у проекті Конституції такі моменти:

- створення засад розвитку сім'ї, дбайлива передача традиційних цінностей майбутнім поколінням, подальше зміцнення міжнаціональної злагоди в країні;

- урахування молодіжної політики держави, усебічна підтримка молоді, визначення її прав й обов'язків;

– запобігання дитячій праці, надійний захист прав людей з інвалідністю та представників старшого покоління;

– консолідація розвитку дитячих садків, шкіл і вищої освіти (URL: <http://swiatelit.com.pl/nowa-konstytucja-w-nowym-uzbekistanie>).

Президент Інституту Євразійського століття І. Шахзад (Пакистан) вважає, що нова Конституцію Узбекистану було прийнято в грудні 1992 р. і протягом 30 років незалежності суспільство змогло зробити відповідні висновки, визначити плюси та мінуси в законодавстві, зокрема в Основному законі своєї країни. На думку експерта, проведення конституційних реформ створює міцну основу для подальшого розвитку держави. «Президент Ш. Мірзієєв чітко висвітлює проблеми та загрози, що виникли, а також враховує сучасні реалії як у країні, так і на міжнародній арені», – зазначає І. Шахзад (URL: https://dunyo.info/ru/site/inner/vzglyad_iz_pakistan_predstoyashtie_konstitutsionnie_reformi_napravleni_na_realizatsiyu_strategii_razvitiya_novogo_uzbekistana-ZBO).

Посольство Узбекистану в Україні 7 квітня провело круглий стіл «Нова Конституція Узбекистану – запорука незворотності реформ», участь у якому, крім узбецьких дипломатів, брали представники держорганів України, а також вітчизняного експертного товариства. Зокрема, шеф-редактор часопису «Київ дипломатичний» & «Kyiv diplomatic» О. Кондратенко, арт-директор видання Л. Новицька, голова Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації Д. Ратніков, керівник Центру міжнародних відносин «Мир і безпека» Х. Халавані, керівник інтернет-порталу «Україна по-арабськи» М. Фараджаллах, співробітник Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України Д. Брильов, А. Фінько з Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, модерував заходом С. Толстов з ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Узбекистан в Україні А. Курманов зробив стислий огляд головних складових нового Основного закону й порівняв їх з тими, що є сьогодні. Особливо він наголошував на тому, що діючий Президент Ш. Мірзієєв має намір вести рішучу боротьбу з утисками прав пересічних узбекистанців. Наприклад, він не приховує ще наявні випадки використання дитячої праці або інших проблем на зборі хлопку та в інших галузях економіки й соціального життя країни. Разом з тим лідер нації ставить за мету якомога скоріше позбавитися озвучених вище проблем. Великою допомогою в цій справі повинна стати нова Конституція Узбекистану, яка водночас, на думку А. Курманова, надасть додаткового імпульсу подальшому розвитку українсько-узбецьких відносин. Зокрема, ішлося про післявоєнну відбудову нашої країни, спільні проекти в IT-технологіях та інших проривних галузях сучасної економіки. Також обговорювалися туризм і сільське господарство.

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 22 березня 2023 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На початку президент академії від імені всіх присутніх привітав радника Президії НАН України академіка НАН України О. Онищенка з 90-річним ювілеєм та вручив йому нагороду.

Далі ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка В. Бугров вручив Подяку члену Президії НАН України академіку НАН України А. Наумовцю за вагомий особистий внесок у відбудову корпусів університету, зруйнованих під час російсько-української війни.

Цього дня було заслухано дві доповіді.

Доповідь «Перспективи впровадження малих модульних реакторів в Україні» виголосив директор Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України» член-кореспондент НАН України Ю. Забулонов.

Він зазначив, що враховуючи підвищення попиту на електроенергію та зростаючий запит на енергетичну безпеку й низьковуглецеву енергетику в умовах боротьби зі змінами клімату, впровадження малих модульних реакторів (ММР) є обґрунтованим та економічно доцільним. Поряд із традиційними АЕС вони можуть зайняти частку в диверсифікованому енергобалансі, працюючи без підключення до енергомереж, а також використовуватися для вироблення тепла, опріснення води, виробництва водню тощо. На сьогодні десять провідних країн світу розробляють понад вісімдесят проєктів ММР, а їх загальносвітовий ринок після 2027 р. оцінюється приблизно в 1 трлн дол.

Фахівці ДУ «ІГНС НАН України» здійснюють роботи з дослідження, аналізу та екологічної оцінки перспектив впровадження ММР в Україні, виробляють наукові засади створення технологічно і екологічно обґрунтованих рішень щодо систем ядерно-радіаційного моніторингу, еколого-безпечної експлуатації та поводження з радіоактивними відходами. Науковцями сформульовано технічні вимоги до системи комплексного моніторингу і систем контролю критичних параметрів у зонах впливу ядерно-енергетичних установок із ММР. Проаналізовано основні вимоги чинного національного нормативного поля щодо екологічної та радіаційної безпеки, які повинні бути застосовані до ММР.

Доповідач наголосив, що перспективи впровадження ММР в Україні значною мірою залежать від участі установ НАН України в науково-технічному супроводі впровадження. Необхідно узагальнити та проаналізувати основні дані технічних характеристик ММР, які проєктуються провідними компаніями світу, з метою визначення технологій, що частково

або повністю можуть бути відтворені в Україні. Подальшого вивчення потребує проблема поводження з радіоактивними відходами, яка може розглядатись як концепція довготривалого зберігання, або їх повернення компанії-виробнику ядерного палива. Необхідні чітке визначення та верифікація критеріїв вибору промислових майданчиків для монтажу ММР різного типу та призначення.

В обговоренні доповіді старший науковий співробітник Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України доктор технічних наук Є. Яковлев акцентував на необхідності удосконалення оцінок еколого-геологічних та інженерно-геотехнічних умов будівництва на території України малих модульних атомних реакторів. Голова технічного комітету «Водневі технології та атомна промисловість» при Міністерстві економіки України М. Проскура вказав на переваги малих модульних атомних реакторів, особливо в умовах військових дій.

Член Президії НАН України академік НАН України О. Копиленко підтримав виголошену доповідь та запропонував конкретні кроки з активізації зусиль задля донесення важливості даного питання до органів державної влади.

Директор Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України академік НАН України А. Русанов зупинився на виробничих можливостях України по реалізації проєкту будівництва ММР.

У підсумку обговорення його учасники зійшлися на думці, що проведення досліджень щодо можливості створення, впровадження та подальшого супроводу технологій ММР має бути одним із пріоритетних завдань наукових установ НАН України відповідного профілю.

Далі з доповіддю «Каліксарени як перспективні регулятори скоротливості гладеньких м'язів» виступив заступник директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України академік НАН України С. Костерін.

Він повідомив про актуальні фундаментальні дослідження в галузі біохімії м'язів та біохімічної мембранології, зокрема з вивчення енергозалежних кальцієвих pomp та закономірностей спрямованої регуляції каліксаренами їхньої функціональної активності, а також скорочення-розслаблення гладеньком'язових клітин, які проводяться в інституті.

Як зазначив доповідач, суттєвих результатів досягнуто в розробленні біохімічних експериментальних моделей – інтактних та пермеабілізованих м'язових клітин, ізольованих субклітинних мембранних структур, очищених протеїнів, протеоліпосом, які можна успішно використовувати для виявлення та вивчення властивостей векторних енергозалежних Ca^{2+} -транспортувальних систем. Зазначені моделі є перспективними для пошуку оборотних ефекторів нового покоління – інгібіторів та активаторів, які здатні селективно та з високою спорідненістю модулювати транспортну активність кальцієвих pomp.

Науковцями отримано нові дані щодо ензиматичних, кінетичних і енергетичних характеристик енергозалежних Ca^{2+} -транспортувальних систем, локалізованих у плазматичній мембрані та в інших субклітинних мембранних структурах гладеньком'язових клітин. Встановлено чутливість цих систем до дії фізико-хімічних та метаболічних чинників.

Розроблено математичну модель внутрішньоклітинного кальцієвого гомеостазу в гладеньких м'язах. У співробітництві з науковцями Інституту органічної хімії НАН України вперше продемонстровано можливість селективного та ефективного інгібіторного впливу деяких каліксаренів на системи активного мембранного транспорту іонів кальцію і відповідно на скорочення-розслаблення гладеньких м'язів.

Одержані результати є важливими для дослідження біохімічних механізмів електро- і фармакомеханічного спряження в гладеньких м'язах та створення нових фармакологічних препаратів на основі каліксаренів, що нормалізують скоротливу функцію гладеньких м'язів у випадку її порушення за патологічних станів (гіпо- та гіпертензія, слабкість пологової діяльності, атонія кишкового тракту та інші патології його моторики, астма тощо).

Важливі тези були викладені під час обговорення доповіді, так, зокрема, директор Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України член-кореспондент НАН України А. Вовк підтримав винесену на обговорення доповідь та відзначив значну актуальність, фундаментальне та практичне значення цієї роботи.

Директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України академік НАН України С. Комісаренко наголосив на необхідності подальшого продовження досліджень каліксаренів з точки зору їх використання в медицині та підтримав ідею запровадити щорічне проведення міжвідомчих семінарів «Актуальні проблеми біохімії та біофізики м'язів», до участі у яких залучати широке коло спеціалістів різних наукових напрямів.

Президент Національної академії медичних наук України академік НАН України В. Цимбалюк наголосив на перспективності отриманих результатів та їх важливості для створення ліків нового покоління.

Обидві доповіді викликали велике зацікавлення та жваве обговорення серед учасників.

Наостанок було розглянуто декілька кадрових та поточних питань.

Президент НАН України академік НАН України А. Загородній проінформував присутніх про результати засідання Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, що відбулося 23 лютого 2023 р.

Віцепрезидент НАН України академік НАН України С. Пирожков виступив з інформацією про проведення ювілейної сесії Загальних зборів НАН України, присвяченої 150-річчю Наукового товариства ім. Шевченка. Захід заплановано на 8 грудня цього року (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 27.03*).

***

У Львівському національному університеті ім. І. Франка 25 березня відбулося Пленарне засідання XXXIV Наукової сесії Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ).

Відкрив засідання голова НТШ в Україні академік НАН України Р. Кушнір. Він привітав усіх присутніх і наголосив на тому, що, незважаючи на складні часи, НТШ продовжує працювати й активно розвиватися. Товариство поповнюється новими членами, відновлюють діяльність осередки в різних містах, до роботи долучається все більше молоді.

Після вступного слова голова НТШ закликав усіх вшанувати хвилиною мовчання пам'ять дійсних членів НТШ, які відійшли у вічність, а також усіх загиблих внаслідок російської збройної агресії проти України. Далі Р. Кушнір ознайомив присутніх із порядком денним засідання та передав слово колегам для виголошення наукових доповідей.

Першим із доповіддю «Шевченкова візія Московщини» виступив директор Інституту Івана Франка НАН України член-кореспондент НАН України Є. Нахлік. У представленому дослідженні на основі поетичних творів Великого Кобзаря, його листів, записів зі «Щоденника» та спогадів сучасників він ґрунтовно проаналізував різні аспекти Шевченкового бачення російської імперії та російського суспільства, зокрема Шевченкове розрізнення і протиставлення українського та російського народів, мов, літератур, культур і менталітетів, зображення російського провінційного побуту, російської інтелігенції, відгуки про російських письменників, Шевченкові висловлювання про минуле, сучасне і майбутнє російської імперії, образи сучасної Шевченкові України як колонії і московщини як метрополії, розвінчання російсько-імперської пропаганди, ставлення до російського православ'я і Шевченкові пророцтва. Ця тема є особливо актуальною у світлі теперішніх подій в Україні.

Народний депутат України IX скликання, член Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики М. Княжицький представив доповідь на тему «Правове регулювання процесів гуманітарної деколонізації: український і зарубіжний досвід».

Голова Західного наукового центру НАН України і МОН України, директор Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України академік НАН України З. Назарчук виголосив доповідь «СНАК – ефект та його застосування у технічній діагностиці». Він представив результати наукового відкриття, авторами якого є він спільно із завідувачем кафедри механіки механіко-математичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка членом-кореспондентом НАН України О. Андрейківим, заступником директора з наукової роботи Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України членом-кореспондентом НАН України В. Скальським і старшим науковим співробітником Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України кандидатом технічних наук Б. Климом. Обґрунтовуючи актуальність та практичне значення відкриття, доповідач зауважив, що воно

дасть змогу по-новому підходити до технічного діагностування важливих конструкцій, наприклад, діагностування атомних реакторів, які має Україна.

На пленарному засіданні із доповіддю «Лікова психологія та поведінка» виступив завідувач кафедри клінічної фармації, фармакотерапії та медичної стандартизації Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, професор А. Зіменковський. Лікова психологія – наука про закономірності, механізми та факти психічного життя людини в контакті з ліками та іншими складовими фармацевтичного середовища. Більш глибоке вивчення лікової психології та поведінки, на думку науковця, не тільки призведе до підвищення рівня дотримання фармакотерапії, а й позитивно вплине на економіку та розвиток системи охорони здоров'я загалом.

Провідний науковий співробітник Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України доктор технічних наук, професор Г. Никифорчин представив доповідь «Олег Романів: життя, прожите в середній праці», приурочену до 95-річчя з дня народження голови Наукового товариства ім. Шевченка члена-кореспондента НАН України О. Романіва, який очолював НТШ з 1989 по 2005 р. Доповідач розповів про основні віхи життя та науково-дослідницької праці О. Романіва, а також його діяльності як голови НТШ, детально зупинившись на багатому науковому доробку вченого, який становить понад 1000 наукових і науково-популярних публікацій, у тому числі 10 монографій, 2 довідники та 40 винаходів.

Доповіді завершилися спільним обговоренням, у якому взяли участь заступник голови НТШ з науково-організаційних питань, професор С. Гелей, провідний науковий співробітник Інституту фізики НАН України, професор В. Шендеровський та директор Інституту української мови НАН України, професор П. Гриценко.

Під час засідання XXXIV Наукової сесії НТШ відбулося урочисте вручення дипломів Почесних членів НТШ. Цієї нагороди удостоїли лікаря-онколога, доктора медичних наук, професора Б. Білинського, доктора філологічних наук, професора кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства ЛНУ ім. І. Франка, члена-кореспондента НАН України, Заслуженого професора ЛНУ ім. І. Франка М. Ільницького та доктора історичних наук, Заслуженого професора ЛНУ ім. І. Франка М. Крикуна.

На завершення голова НТШ академік НАН України Р. Кушнір підсумував роботу комісій та осередків Наукового товариства ім. Шевченка в Україні. Він зазначив, що відбулися засідання 33 комісій, зокрема два з них – у рамках Секцій етнографії та фольклористики у Львові. Відбулися засідання в дев'яти обласних осередках НТШ. Практично на всіх засіданнях обговорювалися питання, пов'язані з відзначенням 150-річчя НТШ. Крім того, було проведено низку засідань та урочистих академій на пошану видатних науковців та ювілейних дат.

Після цього про свою діяльність прозвітували голови регіональних осередків та комісій НТШ. У своєму завершальному слові академік НАН України Р. Кушнір закликав членів НТШ провести у цьому році активну

науково-організаційну роботу з підготовки низки заходів щодо відзначення 150-річчя НТШ, зокрема Ювілейної сесії Загальних зборів НАН України (8 грудня) у Києві, а також низки круглих столів та Урочистої Академії (14–16 грудня ц. р.) у Львові (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 30.03).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Нещодавно Інститут соціології НАН України видав колективну монографію «Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності»

Цю наукову працю підготували співробітники відділу методології та методів соціології цієї наукової установи (за редакцією директора Інституту члена-кореспондента НАН України Є. Головахи та заступника директора з наукових питань інституту доктора соціологічних наук С. Дембіцького).

У монографії представлено результати розроблення та адаптації комплексних вимірювальних інструментів для отримання достовірної соціологічної інформації. У перших трьох розділах викладено методологічні засади створення комплексних інструментів для вимірювання соціальних показників і методики, над розробленням та адаптацією яких авторський колектив працював у 1992–2021 рр. і які були апробовані в багаторічному моніторингу суспільних змін в Україні, що його здійснює Інститут соціології НАН України. В останньому розділі висвітлено чинники, що впливають як на достовірність даних, одержуваних у масових опитуваннях, так і на рівень публічної довіри до цих даних і до виконавців опитувань.

У монографії висвітлено розроблення й використання таких методик соціологічного вимірювання, як:

- індекс суб'єктивної надійності респондентів;
- інтегральний індекс соціального самопочуття;
- індекс державної суб'єктності України;
- соціологічний тест «Типи політичної культури»;
- шкала узагальненої державної реальності;
- методика вимірювання адаптації, інклюзії та зміни ідентичностей в умовах масових міграцій;
- шкала соціальної дистанції в дослідженнях національної толерантності;
- шкала культурного інтелекту;
- індекс психологічного дистресу SCL-9-NR.

Книга стане в нагоді соціологам, викладачам суспільних дисциплін, студентам і аспірантам у галузі суспільствознавства, а також усім, кого цікавлять сучасні методи соціологічних досліджень і питання достовірності соціологічного знання, здобутого за допомогою кількісних методів.

Структура монографії віддзеркалює послідовність методологічного обґрунтування та технології розроблення нових комплексних вимірювальних

інструментів, а також адаптації до місцевих умов міжнародно визнаних методик, які було створено для вивчення актуальних соціальних феноменів. У першому розділі викладено принципи, правила та критерії розроблення й адаптації методик, у другому – методики, розроблені та впроваджені в практику соціологічних досліджень авторами книги, у третьому – зарубіжні методики, адаптовані та апробовані авторами книги в Україні. Останній розділ присвячений проблемам достовірності соціологічного знання в дискурсивному аспекті та особливостям проведення соціологічних досліджень в екстремальних умовах.

У монографії зокрема підіймаються питання достовірності результатів опитувань громадської думки в Україні, на тимчасово окупованих територіях України та в Росії: оцінки експертів. З початку повномасштабної агресії Російської Федерації опитування громадської думки в Україні демонструють: по-перше, значне зростання патріотичних настроїв; по-друге, посилення негативного ставлення до Росії та її політичного керівництва (яке й до повномасштабної війни не було позитивним). Водночас як соціологи, так і журналісти поділяють думку, що одержані цифри можуть бути дещо завищеними (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 31.03*).

***

О. Довженко: пророк і міфотворець

Старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України член-кореспондент Національної академії мистецтв України С. Тримбач 23 березня прочитав у Національному центрі Олександра Довженка публічну лекцію «Олександр Довженко. Пророк і дзеркало».

Ішлося про те, що кінорежисер О. Довженко мав чимало ознак носія месіанських комплексів, що не могло не позначитися на його творчості. У фокусі фільмової трилогії «Звенигора», «Арсенал» і «Земля» – образ місіонера, який прагне перебудувати навколишній світ. Із цим персонажем й ідентифікував себе митець. Водночас його месійна активність обмежена Українським Космосом, у чие дзеркало він мусить споглядати. З часом месійні рефлексії О. Довженка увиразнюються. У роки Другої світової війни витворюється нова історична рамка для дзеркала, яке продовжує контролювати світовідчуття митця. Далі подаємо у скороченому й адаптованому вигляді деякі головні тези виступу науковця.

«Дивовижно, що Україна й українці не раз в історії вистояли. Але за рахунок чого ми тримаємося? Наш найперший оборонний вал – культура. У нас були і є пророки, які тримали й утримали небо над нашою головою, завдяки яким ми сьогодні усвідомлюємо себе українцями, а не московськими холопами. Це їхня заслуга. Наприклад, народжений рабом, кріпаком, Тарас Шевченко почувався і поведився як вимоглива людина, що знає якусь вищу істину, бачить те, що недоступне іншим. Його поема “І мертвим, і живим...” –

це попередження про наслідки зрад і компромісів. Шевченко апелює до недавньої для нього козацької історії (XVII–XVIII ст.), свідком якої ще був його дід, до часів, коли Україна була жива. Адже сам Шевченко народився вже у країні, якої, фактично, не існувало, її було зведено нанівець.

О. Довженку Україна теж боліла найбільше. Він був свідомий завдання відродити, а можливо, почасти й народити її заново. Це добре видно з його прози, надто “Щоденника”, якого він почав під час Другої світової війни, але також і з кіноповісті “Україна в огні” й автобіографічної повісті “Зачарована Десна”. Довженко теж мислив себе як пророк і вірив у свій пророчий дар. Бо вважав не випадковим, що йому вдалося вижити, коли одного трагічного дня одразу четверо його маленьких братів померли від хвороби. До цієї ситуації він постійно повертався у своїх спогадах. До речі, з 14-ти дітей родини Довженків до дорослого віку дожило лише двоє. У цьому, зокрема, коріння Довженкового страху знищення, загибелі України й українства. Страшним ударом стала для нього і смерть батька в окупованому німцями Києві у 1942 році.

Чому про Довженка можна нескінченно довго говорити і писати томи? Бо пророк витворює свій міф, автоматіф, міф про себе. Тому навіть будь-які художні вигадки про нього сприймаються органічно. Довженко теж витворив свій міф. Більшість сучасних українців не дивились його фільмів, у ліпшому разі читали прозу у школі, а проте знають, що це був геній. Усі автобіографії він починає з того, що його родина належала до козацького стану. Ніби каже: “Я не раб, не покріпачений. Ми не холопи російського царату. Ми – не з цієї, кріпацької України, а з тієї, вільної”. Це теж складник його особистого міфу. І цей міф формується уже в ранніх Довженкових стрічках. В їх центрі – пророк, месія, місіонер, здатний змінити фарватер історії, щоб урятувати Україну від загибелі.

Попри всі компроміси, О. Довженко працював на Україну. Маємо це зрозуміти і не слухати тих, хто пропонує викинути наших митців, які жили у сталінські часи, яких не посадили і не знищили. У 1933 р. прізвище Довженка було у розстрільних списках, вони з дружиною Ю. Солнцевою наївно намагалися заховатись у Сухумі. Потім Сталін його помилував, викликав на зустріч до Москви, але ще довго, до 1939 року, Довженко перебував “під ковпаком”. Наблизивши Довженка до себе, Сталін, фактично, зробив його придворним художником, помістив у золоту клітку і позбавив пророчого статусу, який той поновив лише під час війни. “Україна в огні” – це крик свідка трагедії народу. Майже всі персонажі цієї книги – українці, і Сталін ставив це Довженкові на карб під час знаменитого обговорення 30 січня 1944 року. Так генія вдруге скинули з його пророчого п’єдесталу. Але він залишив у спадок тексти, які дають українцям шанс бути українцями».

«Довженко починав як педагог і художник. 1919 року він служив у петлюрівському війську (цей факт його біографії нерідко згадують автори численних доносів, яких у справі Довженка назбиралось аж на два томи). Потім був заарештований і кілька місяців провів у більшовицькому

концтаборі. Звідти його визволила інша комуністична політсила – партія боротьбистів. Побувавши у Польщі й Німеччині, Довженко повернувся до вже окупованої більшовиками України і, фактично, без жодної підготовки почав кар'єру кінорежисера. 1926 року він потрапив на Одеську кінофабрику, а вже 1929 року завершив стрічку “Земля”. Тобто пройшов шлях від початківця до майстра всього за три роки. Але тоді це, до речі, нікого не дивувало. Такий був час – український ренесанс. Оскільки між Заходом і СРСР ще не опустилася залізна завіса, фільми “Звенигора”, “Арсенал” і “Земля” показали у Європі, а Довженка визнали одним із найвидатніших живих класиків світового, передусім європейського кіно. У 1930-х роках він знову побував у Європі, ознайомився з новою звуковою технікою, повернувся сповненим ідей створювати колосальне, надзвичайне кіно. А від нього вимагали ілюстративне, агіткове...

Довженко правильно побудував тактику своєї професійної еволюції, почавши з жанрового кіно – комедій “Ягідка кохання” і “Вася-реформатор” та пригодницької стрічки “Сумка дипкур'єра” (1927), де він єдиний раз сам з'являється на екрані – в образі кочегара на кораблі. У цьому фільмі виразно відчувається мотив тотального стеження, що теж стало своєрідним пророцтвом, бо вже у 1930-х – 1940-х роках радянська система будувалася на взаємному стеженні й численних донесеннях».

«Після проби пера у жанровому кіно (а це найкращий спосіб опанувати режисерський фах, перш ніж створювати кіно авторське), Довженко натрапляє на сценарій фільму, який дістав назву “Звенигора” (1928). Сценарій написали згодом репресовані Майк Йогансен і Юрій Тютюнник. Оригінал, на жаль, не зберігся. В основі сюжету – легенда про захований у Звенигорі (на Черкащині) скарб. Її розповідає головний герой – вічний дід. Якщо цей скарб добути – Україна відродиться і почнеться її справжня історія. Прикметно, що дід має двох онуків – петлюрівця й більшовика. Сам Довженко – як лівий художник-авангардист (а лівими була абсолютна більшість тогочасних інтелігентів та інтелектуалів не лише СРСР, а й Європи) – був певен, що Україна може відродитися завдяки комуністичній, більшовицькій потузі. Ці ілюзії супроводжували його доволі довго.

Стрічка “Звенигора” охоплює чотири часові шари – княжу добу, Гайдамаччину, визвольні змагання і майбутнє. Треба сказати, що це перший фільм, який доволі чітко сформував український міф на екрані. Це концентрат українського національного міфу, витвореного Шевченком, Гоголем, Довженком та іншими. Крім того, це перший власне український фільм, а не просто фільм на українському матеріалі. С. Ейзенштейн зізнавався, що зрозумів із нього лише дві речі – що автор фільму надзвичайно талановитий і що там “щось гоголівське”.

Важливо, що історичні події, які передують сучасній епосі, відтворено у сновидській техніці. Глядачеві це все немовби сниться. Цікаво, що кінематограф народився майже одночасно з появою праці З. Фрейда “Тлумачення сновидінь”. Класичний кіносеанс дійсно дуже схожий на сон:

гасне світло, вмикається екран – і глядачі бачать мінливі образи зі звуковим супроводом».

«Наступну стрічку – “Арсенал” (1929) – Довженко зняв уже за власним сценарієм. Створив її в експресіоністській стилістиці німецького кіно й образотворчого мистецтва 1920-х років. В “Арсеналі” знову з’являється персонаж-месія. Як і у “Звенигорі” й інших своїх перших фільмах, Довженко знову залучає акторів театру “Березіль” Леся Курбаса. Відомо, що сам Курбас теж устиг зняти три стрічки, проте вони, на жаль, не збереглись і вже навряд чи будуть знайдені.

У центрі “Арсеналу” – так само “зачаклована” злою силою Україна, яку потрібно визволити. Цю місію бере на себе головний герой – більшовик. І у 1920-х роках влада підтримувала в українських націонал-комуністів на кшталт Олександра Довженка віру в можливість позитивних перетворень за нового політичного ладу, бо українські самостійники – Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра – програли національно-визвольну боротьбу. В “Арсеналі” є промовистий епізод, метафора сили: петлюрівцю не вдається застрелити більшовика, бо зраджує тремтлива рука; натомість більшовику не бракує впевненості й волі – він відбирає у ворога наган і вбиває його.

“Арсенал” – це утопія про визволення, про звичайних людей як суб’єктів історії, реалізацію їхніх бажань і прагнень. Таку відповідь Довженко дає на запитання про те, як розчаклувати Україну».

«Найвдаліший фільм Довженка – “Земля” (1930). Це стрічка про Україну як рай. Недарма її зняли з прокату за 8 днів після його початку і заборонили. Єдина, не порізана версія “Землі” дивом збереглася в архіві Всеросійського державного інституту кінематографії у Москві. Замість “соціалістичних перетворень на селі” Довженко показав у “Землі” досконалий, ідеальний світ, який не потребує втручання, у якому більшовикам немає що переробляти. У цьому світі навіть смерть довершена і гармонійна: дід помирає серед рідних, не від хвороб, а як листя, що падає з дерев, бо скінчився ресурс, настав час. Знаменитий кадр на початку стрічки – молода дівчина (символ нового життя) біля соняшника (символ сонця) – знаменує світло зі Сходу, енергію, якої, за Освальдом Шпенглером, бракувало “присмерковій” європейській цивілізації. Зверніть увагу: в кадрі постійно є небо – оператор Данило Демуцький любив знімати з нижньої точки. Демуцький, як на мене, є другим повноцінним автором “Землі”. Він обожнював природу, захоплювався фізичною красою.

В’їзд головного героя – Василя – на тракторі у село, де його зустрічають усі односельці, є прямою ілюзією на сцену в’їзду Христа на віслюкові до Єрусалиму. Загибель Василя від руки куркуля створює образ принесеної у жертви месійної людини, спасителя. Його велелюдний похорон символізує навернення у нову віру. І ця смерть теж красива: гілля зі стиглими яблуками ніби голубить обличчя небіжчика у домовині. Коли на цвинтарі всі підносять очі до літака у небі, це сприймається як вознесіння Василевої душі. Одночасно з похороном вагітна Василева мати народжує дитину і її мертвий син ніби

воскресає. Убита горем Василева наречена згодом знаходить собі іншого парубка і в його рисах упізнає знайоме обличчя, наче безсмертну Василеву душу...

“Земля” – це не фільм-агітка. Його створено як послання, як пророче видіння раю, який автор хотів побачити в Україні. На жаль, цей український рай згорів буквально за лічені роки – під час Голодомору» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 5.04*).

***

Історик Г. Єфіменко: «Остаточно термін “росіяни” був затверджений лише у 1926 році»

Старший науковий співробітник відділу історії України 20–30 рр. ХХ ст. Інституту історії України НАН України кандидат історичних наук Г. Єфіменко в інтерв'ю програмі «Тренди Тижня» на медійній платформі «Ukraine World News» повідомив про відновлення історичної справедливості між Україною та Росією, екзистенційну небезпеку, яку росіяни бачать в українцях, і про те, чому деколонізація важливіша за декомунізацію.

Учений зазначив: «З початком повномасштабної російської агресії шоковані нелюдськістю агресора українці нерідко називали окупантів такими емоційними назвами “орки”, “русня” тощо. Однак після того, як минув перший шок, то дедалі більше людей усвідомлює: на нас напала Росія, вбивають і хочуть знищити українців як націю та виправдовують ті злочини не якісь міфічні істоти, а росіяни. Тож варто повертатися до справжніх назв. Тим більше, що насправді нічого незвичного для своєї моделі поведінки російські окупанти не роблять, то природно для них і подібні злочини стосовно українців вони раніше чинили неодноразово. Але треба розібратися з самим терміном “росіяни”, адже в нього не одне значення».

Міркування історика на тему, яка позначена в заголовку, можна прочитати у статті «У чому плутанина в термінах “росіянин” та “русский” та що з цим робити?» (Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками: у 2 кн. – Київ, 2022. – Кн. 1. С. 437–445). Весь двотомник «Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини» можна завантажити з порталу Інституту історії України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 3.04*).

***

Міцний горішок: рік незламності України й українців

У грудні 2022 р. Інститутіві соціології НАН України – завдяки допомозі закордонних колег і у співпраці з Київським міжнародним інститутом соціології – вдалося провести своє традиційне щорічне

моніторингове дослідження громадської думки «Українське суспільство», започатковане ще на зорі Незалежності України, 1992 р.

Як показують отримані дані, за рік великої війни суттєво змінилися політичні установки й політичні погляди наших співгромадян, поліпшилась атмосфера в українському суспільстві та ставлення українців до своєї держави, її інститутів, а також зміцнилась українська державно-політична ідентичність. Про ці й інші найцікавіші результати опитування директор Інституту соціології НАН України член-кореспондент НАН України Є. Головаха розповів у численних інтерв'ю українським журналістам. До вашої уваги – головні тези деяких із цих розмов.

«Українці не збираються здаватись і вже не здадуться за жодних обставин, – підкреслює Є. Головаха. – Підстави так вважати дає громадська думка: 96 % опитаних упевнені в перемозі України (не упевнені – лише трохи більше 2 %). Дані нашого дослідження свідчать, що українці з високою імовірністю вийдуть із цієї війни інтегрованою європейською нацією. Завдяки суттєвим змінам – економічним, політичним, морально-психологічним, – які відбулися в їхній свідомості.

Як випливає з нашого дослідження, українці нарешті повірили, що мають політичних лідерів, які можуть ефективно керувати країною. Ще у листопаді 2021 р. 44,2 % респондентів не бачили таких лідерів (лише 25,7 % бачили), зараз – бачать 60,2 % (не бачать лише 9,2 %). До початку війни домінувало розчарування українців своєю політичною системою (це була не просто проблема, а давня трагедія українського народу; не випадково в нашому Інституті колись підготували монографію “Суспільство без довіри”; певні сплески позитивного ставлення до політичних лідерів фіксувалися зазвичай під час президентських виборів, особливо 2005 р.). Якщо понад рік тому лише 7 % опитаних мали позитивні й помірно позитивні установки щодо держави, то тепер таких людей – 47 %. Порівнявши себе з іншими, передусім із росіянами, українці впевнилися, що мають спроможну, стійку державу і ефективних політиків.

Хай як це парадоксально за нинішньої інфляції та падіння ВВП на третину, у грудні 2022 р. українці оцінили національну економіку краще, ніж у листопаді 2021 р. Річ у тім, що ми, дослідники, просили респондентів не порівнювати стани економіки у різні часи, а просто оцінити нинішній стан за 10-бальною шкалою. Висока оцінка є проявом загальних позитивних настроїв щодо Української держави. Вочевидь, українці самі здивувалися, що, попри скрутну економічну ситуацію, немає жодних жорстких обмежень, карткових систем тощо, а магазини заповнені товарами, зокрема харчовими продуктами. Тобто наша економіка виявилася не такою слабкою, як вважалося. Нарешті, сталася ще одна дуже важлива економічна зміна – українці зменшили свої споживчі домагання і прагнення. Зараз вони вважають, що потребують менше, ніж у мирний час грошей для нормального життя (нагадаю, що ці гроші, до того ж, дешевші, ніж раніше), і готові до серйозніших споживчих обмежень.

Отже, українці загалом адаптувалися до нової економічної ситуації. Це важливо, бо наразі не відомо, скільки ще нам доведеться у ній лишатися.

До речі, як свідчить наше моніторингове дослідження, рік великої війни майже позбавив Україну драматичних розбіжностей між її регіонами. Це стосується й оцінки внутрішньої ситуації, і ставлення до нашої армії та геополітичної орієнтації. Війна породжує дихотомії, але заради перемоги українці єднаються і намагаються порозумітися, підтримувати одне одного. Громадськість часом сумнівається у щирості відповідей респондентів на запитання соціологів, і це можна зрозуміти: у публічному просторі, надто під час війни, люди почуваються відповідальнішими за свої висловлювання, ніж у зазвичай емоційнішому приватному спілкуванні; до того ж, упродовж радянської окупації України особливо поширеною було так звана двоєдумність, і подолати цей спадок колоніального минулого не так просто, хоч і можливо. Але, за нашими даними, українці зараз дуже високо цінують свободу слова та вважають, що реально її мають. 75,9 % опитаних заявили, що можуть вільно висловлювати свої думки (у листопаді 2021 р. таких було 47,2 %).

Понад половина українців вважає, що перемогу здобудемо вже цього року, але люди будуть готові й до довшого протистояння, бо збагнули жорстокість ворога і його послідовність у цій жорстокості. Саме тому ми, наприклад, доволі спокійно сприйняли відключення електроенергії та інші негаразди. Наше суспільство не демонструє психологічної втоми, виснаження від війни. До речі, про це свідчать дослідження не лише Інституту соціології НАН України, а й Соціологічної групи “Рейтинг”, яка розробила та застосовує методику з’ясування життєстійкості населення. Попри незначне (порівняно з травнем 2022 р.) зниження показників довіри до влади (а критичне ставлення цілком нормальне для демократичної країни, воно має спонукати всі політичні структури й інститути до вдосконалення), базова стійкість не слабшає.

Водночас з’явилося чимало проблем, починати розв’язувати які потрібно вже зараз. Згідно з опитуваннями, вже торік улітку 25 % українців мали загиблих через війну близьких. Зростання смертності й захворюваності, психологічні стреси даватимуться взнаки ще дуже довго. На додачу до загиблих військових і цивільних, чимало людей виїхали з України, щоб урятувати життя собі та своїм рідним. На Заході наших біженців раді прийняти й адаптувати, бо це переважно освічені люди, кваліфіковані працівники. Але, сподіваюся, нас в Україні, заспокоять останні дані з великого обстеження, яке нещодавно здійснив Комітет з міграції та біженців ООН: згідно з цим дослідженням 77 % наших біженців збираються повернутися додому, щойно закінчатся бойові дії. І навіть не всі з решти 23 % певні, що залишаться там, де зараз перебувають. Та доки активні бойові дії на території нашої держави тривають, прогнози експертів з цього питання різняться: частина вважає, що додому повернеться лише 10 % біженців, частина – що переважна більшість. Опитування попередніх років показували, що близько половини українців не уявляють свого життя на чужині. Наша мета – аби повернулося щонайменше

70–80 % громадян, які виїхали після 24 лютого 2022 р. І, звісно, аби до них не доєдналися нові мігранти. Для цього конче потрібні дві умови. Перша і визначальна – безпека. Тобто Україна має не лише перемогти (зокрема, повернути всі свої території), а й отримати гарантії безпеки від цивілізованих країн (найнадійніша гарантія – це членство у НАТО). Адже ми захищаємо демократичний світ на передових рубежах. Друга умова – достатня кількість робочих місць, не менш привабливих, ніж у розвинених країнах. Якщо ж нам однаково бракуватиме працівників для відбудови й розвитку – доведеться залучати робочу силу з Азії та Африки. Так чинили і у Європі: скажімо, раніше португальці працювали у Німеччині, а тепер алжирці й марокканці працюють у Португалії. Подібне може спіткати й нас.

На жаль, Україна вчасно не провела перепису населення, тому тільки приблизно відомо, скільки його було і як воно розподілялося територіально. За найадекватнішим, на мій погляд, прогнозом, після війни нас в Україні може лишитися 33–35 млн. Якщо вдасться повернути більшість біженців – цифра може зрости до 36–38 млн. Це, напевно, максимальна чисельність населення, на яку можна розраховувати у найближчій перспективі. Отже, треба боротися за кожну людину» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2023. – 29.03).*

Міжнародне співробітництво у галузі освіти і науки

Війна припиниться, співпраця триватиме: до Національної академії наук України завітали делегації Польської академії наук і Національної академії наук США.

Національну академію наук України представляли її президент академік А. Загородній, віцепрезидент, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік В. Богданов, віцепрезидент, голова Секції хімічних і біологічних наук НАН України академік В. Кошечко, віцепрезидент, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік С. Пирожков, віцепрезидент член-кореспондент НАН України О. Рафальський та ін.

Польську академію наук (ПАН) на зустрічі представляли спеціальний радник президента ПАН з питань співпраці з Україною, президент ПАН у 2015–2022 рр. професор Є. Душинський, керівниця міжнародного офісу ПАН А. Платер-Зибек і директор Представництва ПАН у Києві М. Бялас.

Від Національної академії наук США були присутні виконавчий директор Відділу політики та глобальних справ НАН США В. Турекян, керівник підрозділу з питань глобального сталого розвитку цього Відділу Ф. Карреро-Мартінес і запрошена наукова співробітниця Центру наукової дипломатії Американської асоціації сприяння розвитку науки К. Кемпбелл.

Президент НАН України академік А. Загородній привітав учасників зустрічі й запросив їх до обговорення перспектив співпраці. Та, перш ніж

дискусія почалась, академік А. Загородній вручив професорові Є. Душинському диплом про присвоєння йому звання «Почесний доктор Національної академії наук України» – за вагомий внесок у розвиток науки, підтримку українських науковців і багаторічне сприяння розвиткові двосторонньої наукової співпраці (рішення про це Президія НАН України ухвалила торік у листопаді). Такою ж нагородою Національна академія наук України відзначила президентку НАН США М. Макнатт.

Про те, як Польська академія наук допомагала українським науковцям торік і що далі планує робити в цьому напрямі, повідомив професор Є. Душинський: «ПАН прихистила понад 220 українських науковців і надала їм можливість продовжувати дослідження у порівняно хороших умовах. Завершити цю програму індивідуальної підтримки було дуже важким рішенням. Але ми зробили це, щоби застосувати новий формат, інший підхід, корисний не лише для окремих науковців, а для наукової системи загалом. ...Ми не знаємо, коли припиниться війна. Чимало експертів вважають, що вона може тривати довше року, а потім, можливо, її інтенсивність знизиться. Але ми маємо готуватися до тривалого сценарію. Тому ми пропонуємо провідним українським науковцям сформувати власні дослідницькі команди. Частина групи працюватиме у Польщі, частина зможе працювати в Україні, в українських наукових установах. Ми прагнемо побудувати дуже тісні зв'язки між дослідниками з польських і українських наукових установ. Ці групи створюватимуться на тривалий час. Відбір заявок буде жорстким, але обґрунтованим. Наразі наше завдання – знайти фінансування для реалізації цієї ініціативи. Ми багато над цим працюємо. Україна – велика країна. ПАН і навіть НАН США не розв'яжуть усіх проблем. Ми також розуміємо, що потрібні паралельні підходи, різні варіанти. Але наш підхід буде корисним для української науки, для українських наукових установ. Сподіваємося, інші країни, інші академії наук долучаться до нас і теж застосують цей підхід».

За словами Є. Душинського, програма, ініційована Польською академією наук за підтримки Національної академії наук США, передбачатиме привабливі зарплати і доступ до європейської дослідницької інфраструктури. «Ми думаємо про інтереси української науки, – запевнив він. – Але це відповідає й інтересам Польщі. Тому що у наших наукових установах працюватимуть зі своїми групами дуже обдаровані люди. Це ситуація “win-win” [взаємовигідна]. Звісно, після війни в Україні будуватимуться мости, шпиталі, школи, дороги, електростанції. Все це абсолютно необхідне. Але необхідні й наукові установи. 15 % наукової інфраструктури України зараз цілковито зруйновано. Є проблеми із залученням молодого покоління. Це має змінитися, коли з'являться позитивні приклади того, що цілком можливо робити науку високого рівня в українських установах. До війни Україна розвивалася дуже швидко. Після війни, я певен, у неї буде велика історія успіху. Гадаю, міжнародна наукова спільнота зробить усе можливе, щоби допомогти Україні відбудувати свою науку».

Представник США В. Турекян наголосив, що, підтримуючи програму, ініційовану Польською академією наук, Національна академія наук США ставить перед собою два пріоритетні завдання: по-перше, не нашкодити українській науці, не докластися до вимивання мізків із неї; по-друге (йдеться про ширший контекст, аніж суто український), співпрацювати з колегами з усього світу задля залучення креативної молоді у дослідження та заохочення до наукової досконалості, передових досягнень у науці. «На наш погляд, українська наука – це хороша наука, у вас багато хороших і відомих учених. Ми дуже серйозно налаштовані допомогти їй. І зараз дуже швидко просуваємось у цьому напрямі, шукаємо можливостей фінансування».

На завершення академік А. Загородній подякував учасникам зустрічі за плідну й корисну дискусію та висловив сподівання, що наукова співпраця між Україною, Польщею та США триватиме й міцнітиме (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 29.03).

***

У Посольстві України у США (Вашингтон) президентка Національної академії наук (НАН) США М. Макнатт 23 березня отримала диплом «Почесний доктор Національної академії наук України» – за «значний внесок у розвиток науки та міжнародне наукове співробітництво». Рішення про це Президія Національної академії наук України ухвалила в листопаді 2022 р.

Диплом вручила Надзвичайний і Повноважний Посол України у США пані О. Маркарова. Як наголосила очільниця українського дипломатичного представництва, НАН США у партнерстві з Польською академією наук надає українським ученим велику допомогу, завдяки якій вони можуть продовжувати наукову діяльність під час війни як в Україні, так і за кордоном.

Дистанційно до церемонії нагородження долучився Президент НАН України академік А. Загородній. Він відзначив внесок НАН США та особисто її президентки у підтримку й розвиток української науки в непростий для нашої країни час. Завдяки допомозі іноземних колег українська наука розвивається далі.

М. Макнатт наголосила, що наука і науковці мають бути пріоритетом для української держави, оскільки саме наука відіграватиме ключову роль у повоєнній відбудові України.

«Ми скористалися можливістю допомогти Польській академії наук, яка надавала підтримку колегам з України, тому що ми розуміли, що уряд буде зосереджений на завданнях оборони і не буде кому подбати про довготерміновий добробут України, про збереження її науки», – наголосила М. Макнатт.

Нагадаємо, у березні минулого року після початку широкомасштабної російської агресії проти України Національна академія наук США започаткувала спеціальний фонд для підтримки українських учених та їхніх родин, які мусили переїхати до інших країн, зокрема до Польщі. Завдяки

щедрій підтримці благодійників і меценатів, приватних осіб і фондів вдалось акумулювати сім мільйонів доларів для програми фінансової підтримки українських вчених.

Довідково. М. Макнатт (Marcia McNutt) – американська геофізикиня, президентка Національної академії наук США. Зробила значний внесок у морську геофізику, де застосувала широкий спектр технологій для кращого розуміння розвитку океанічних басейнів і структури океанічної літосфери. У 1978 р. здобула ступінь доктора філософії (PhD) у галузі геофізики. 1988 року стала лауреаткою премії «Macelwane» – найвищої нагороди у США для молодих учених-геофізиків.

Стала першою жінкою на чолі Геологічної служби США (2009–2013) і першою жінкою, обраною президентом Національної академії наук США (2016 – дотепер).

Як керівниця Геологічної служби США відреагувала на чимало великих стихійних лих, зокрема землетруси на Гаїті, в Чилі та Японії, а також розлив нафти на родовищі «Deepwater Horizon» у Мексиканській затоці. М. Макнатт очолила групу державних учених та інженерів у штаб-квартирі компанії «British Petroleum» (Г'юстон), які допомогли локалізувати вилів нафти і закрити свердловину.

У 2000–2002 рр. – президентка Американського геофізичного товариства. З 2010 до 2013 рр. працювала науковою радницею міністра внутрішніх справ США. У 2013–2016 рр. була головною редакторкою журналу «Science». З 2015 р. – головна редакторка журналу «Science Advances» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2023. – 29.03).

***

Премію Іто 2022 року отримали українські науковці.

Премію Іто 2022 року присуджено завідувачеві кафедри дослідження операцій факультету кібернетики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка доктору фізико-математичних наук О. Іксанову та провідному науковому співробітнику відділу теорії випадкових процесів Інституту математики НАН України доктору фізико-математичних наук А. Пилипенку за статтю «On a skew stable Lévy process», опубліковану в журналі «Stochastic Processes and Applications».

Довідково. Премія Іто вшановує пам'ять і спадщину професора Кійосі Іто та його величезний і фундаментальний внесок у теорію ймовірностей. Вона присуджується щорічно і відзначає значний внесок у розвиток теорії або застосування стохастичних процесів за відповідний період.

Статтю-переможця обирає комітет у складі провідних членів імовірнісної спільноти. Нагороду вручать на 43-й конференції зі стохастичних процесів та їхніх застосувань, яка триватиме у Лісабоні (Португалія) 24–28 липня 2023 р. Автори виступлять із пленарною доповіддю на конференції SPA

Наукові видання НАН України

Новий номер журналу «Фізика низьких температур» присвячується науковій солідарності між Польщею та Україною.

Видавцем журналу є Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України (Харків).

Цьогоріч березневий номер журналу «Фізика низьких температур» вийшов друком у співпраці українського часопису з ученими Інституту низьких температур та структурних матеріалів ім. В. Тшебятковського Польської академії наук (INTiBS PAN), що у Вроцлаві (Польща). Майже півтора десятка статей спеціального випуску зібрано під назвою «Нові тренди у фізиці низьких температур» і присвячено науковій солідарності між Польщею та Україною. Кожна наукова стаття написана авторами з Польщі або у співавторстві з українськими вченими. Передмову й упорядкування випуску підготували наукові редактори – професори А. Єжовський, О. Кривчіков, А. Пікуль.

Як вказано в передмові, однією зі складових допомоги світової наукової спільноти є підтримка українських науковців Інститутом низьких температур та структурних досліджень Польської академії наук (INTiBS PAN) у Вроцлаві та співпраця з Фізико-технічним інститутом низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України. Перші кроки в напрямі цієї плідної співпраці засновники інститутів професори В. Тшебятковський і Б. Веркін зробили ще наприкінці 1960-х років. З березня 2022 р. інститут у Вроцлаві активно підтримує колеґ-науковців із Харкова й інших міст України. На сьогодні близько 40 учених з України знайшли тут прихисток і роботу. Крім того, польський інститут забезпечує підтримку ІТ-інфраструктури, надаючи свої сервери в розпорядження інститутів Харкова, а також допомагає редакції журналу «Фізика низьких температур».

На думку науковців, крім незаперечної наукової цінності, цей спеціальний випуск у майбутньому нагадуватиме про солідарність польських та українських учених під час війни (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 4.04).

***

Видавництво «Наукова думка» НАН України опублікувало 6-й том 12-томної «Історії української літератури», що його підготували науковці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Науковий редактор тому – завідувач відділу класичної української літератури цієї установи кандидат філологічних наук М. Бондар, автори –

М. Бондар, Н. Левчик, Н. Бойко, Г. Гаджилова, О. Шубравська, Я. Муравецька, Н. Крутікова, Л. Ушкалов, І. Бетко.

У томі розглянуто розвиток письменства в Україні від 1857 до кінця 1870-х років. У відповідних розділах широко досліджено історико-літературні обставини, особливості літературного процесу цього періоду, явища, що склали зміст розділів «Поезія», «Проза», «Драматургія». Подано також «Літопис подій» та «Іменний покажчик». Особливу увагу приділено творчим індивідуальностям Марка Вовчка, Л. Глібова, С. Руданського, Ю. Федьковича, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного.

Зміст тому переконливо засвідчує, що всупереч усім заборонам і переслідуванням з боку царизму (Валуєвський циркуляр 1863 року, Емський акт 1876 року тощо), попри шовіністичну налаштованість багатьох російських публіцистів і критиків, українська духовність упевнено заявляла про себе у світовому літературному просторі.

Належна наукова кваліфікація авторів видання, відповідний розглядуваній проблематиці його обсяг дали змогу подати принципово нову інтерпретацію багатьох літературних явищ (ідеться передусім про безпосередню участь літератури в національно-визвольному русі, появу нових рис у розвитку реалізму, натуралізму, у відгомонах романтизму, ранні зачаткування новітніх течій тощо). Значно докладніше, ніж у всіх досі виданих історіях української літератури, науковці академії розглянули літературний процес. Не лише проаналізували першорядні художні здобутки зазначеного періоду, а й приділили увагу досі малознаним, а то й практично незнаним фактам у царині української поезії, прози, драматургії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 29.03*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Н. Іванова, заввідділу НЮБ
О. Пестрецова, наук. співроб. НЮБ

Правові аспекти збереження культурної спадщини в умовах війни

У статті розглянуто проблеми захисту культурної спадщини України в умовах збройного конфлікту. Приділено увагу питанням порушення міжнародного гуманітарного права, що захищає культурні цінності, а саме спробам завдати непоправних втрат культурній ідентичності українського суспільства через знищення культурних цінностей.

Підкреслено важливість проблеми вивезення культурних цінностей з окупованих територій, порятунку та евакуації культурних об'єктів з метою недопущення знищення та розграбування пам'яток культури. Розглянуто положення міжнародних документів щодо захисту культурних об'єктів, питання імплементації міжнародно-правових норм у національне законодавство.

Ключові слова: збройний конфлікт, культурні цінності, міжнародне гуманітарне право, війна, Україна.

Широкомасштабне вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 р. спровокувало чи не найбільшу за останні 80 років світову кризу – гуманітарну, кризу міжнародного права і міжнародних інституцій, а також поставило під загрозу величезний пласт європейської культурної спадщини. Під час бойових дій багато об'єктів культурної спадщини України, зокрема церкви, музеї, архітектурні та скульптурні споруди, бібліотеки та інші історичні і культурні пам'ятки перебувають під загрозою руйнування або пошкодження, а деякі вже зазнали їх. За інформацією Українського культурного фонду станом на 1 квітня 2022 р. [2] понад 150 різних пам'яток та об'єктів культури були зруйновані внаслідок повномасштабного військового вторгнення Росії на територію України [3].

Зрозумілим видається занепокоєння ЮНЕСКО з цього приводу – на території України знаходиться сім об'єктів Світової спадщини, зокрема розташованих у Львові та Києві; міста Одеса та Харків входять до мережі творчих міст, а деякі національні архіви України включено до Реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу». У співпраці з українською владою організація опікується позначенням культурних об'єктів та пам'яток емблемою «Блакитний щит» Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, щоб уникнути заподіяння навмисної або випадкової шкоди та нагадати про їх особливий статус [1]. Варто зауважити, що Закон «Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року» Верховна Рада ухвалила 30 квітня 2020 р.

Актуальність теми зумовлена сьогоденними безпрецедентними порушеннями загальноєвропейських принципів міжнародного права, в першу чергу гуманізації військових дій у сучасному світі та, зокрема, захисту культурної спадщини в умовах збройного конфлікту. Захист культурних цінностей народів є невід'ємною частиною правил ведення війни, оскільки значущість культурних цінностей та об'єктів визначається не тільки економічною вагою, а найперше тим, що містить у собі історію, національну самосвідомість цілого народу.

Проблеми збереження національних культурних цінностей в умовах збройних конфліктів знаходили своє відображення в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, питанням міжнародного права у сфері охорони культурних цінностей приділяли увагу такі дослідники, як В. Акуленко, В. Ярмак, Т. Мазур, І. Мищак; застосування міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті України досліджували В. Репецький і Д. Коваль. Історичні та правові аспекти повернення культурних цінностей знайшли своє відображення в працях В. Солошенко, С. Кота та ін. Проте різка ескалація агресії актуалізує питання захисту культурних цінностей саме в таких екстремальних умовах.

Мета статті – проаналізувати проблемні питання цілеспрямованого недотримання існуючих міжнародно-правових норм під час агресивної війни Росії проти України щодо захисту культурних цінностей. Ідеться про

принципи міжнародного гуманітарного права (МГП), серед яких є принцип обмеження сторін у засобах і методах ведення війни, що в частині обмеження щодо об'єктів передбачає, що напад має обмежуватися військовими об'єктами; заборону нападу на території, що не обороняються; заборону ворожих актів, спрямованих на культурні установи, пам'ятники мистецтва, місця відправлення культу тощо.

Забезпечення охорони культурних цінностей гостро постало в Україні ще 2014 року в період анексії Криму і збройного конфлікту на Донбасі та спричинило необхідність ретельного аналізу стану готовності культурних об'єктів до форс-мажорних ситуацій, зокрема ступеня ратифікації Україною договірних норм міжнародного права.

З точки зору міжнародного права 27 лютого 2014 р. у Криму фактично розпочався міжнародний збройний конфлікт, сторонами якого є Російська Федерація і Україна. Для кваліфікації конфлікту немає значення чи визнається сторонами стан війни і чи виявляє населення окупованої території опір супротивнику. Що стосується ситуації на Сході України в цей період, то незважаючи на те, що збройні сили Російської Федерації вчинили інтервенцію, створивши і використавши антиурядові збройні формування проти України, зазначимо, що ця обставина жодним чином не впливає на кваліфікацію збройного конфлікту – він і надалі класифікується як міжнародний. Виділення міжнародного збройного конфлікту, як різновиду збройного протистояння, передбачає, що в питанні захисту жертв збройного конфлікту міжнародного характеру до них повною мірою мають застосовуватися норми міжнародного гуманітарного права [4].

За таких обставин під час збройного конфлікту на культурні цінності поширюються загальні положення гуманітарного права як на цивільні об'єкти та спеціальний захист культурної спадщини всіх народів, закріплений Гаазькою конвенцією 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та Додатковими протоколами 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р., що сьогодні є частиною звичаєвого міжнародного права. Згідно з цими документами сторони збройного конфлікту не мають права спрямовувати військові дії проти культурних цінностей і зобов'язані, по можливості, не завдавати випадкових збитків таким цінностям. Забороняється використовувати культурні цінності у військових цілях.

На території Криму та міста Севастополя як адміністративних одиниць на період до 2014 р. зберігалось понад 10 тис. об'єктів нерухомої культурної спадщини, у тому числі включений до списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО Національний заповідник «Херсонес Таврійський». У Криму та Севастополі діяли 39 державних музеїв, у яких зберігалось щонайменше понад 1 млн 200 тис. музейних предметів. Серед них у музейних фондах зберігалися й багато музейних предметів, які прийнято вважати унікальними. У Донецькій області на державному обліку перебували понад 4 тис. пам'яток культури, у Луганській – понад 6 тис. пам'яток [5, с. 5].

На окупованих територіях був сконцентрований значний історико-культурний та науковий потенціал – нерухомі пам'ятки культури, архіви, бібліотеки, наукові установи. Значна кількість пам'яток рухомої та нерухомої культурної спадщини анексованого Криму та окупованого Донбасу, особливо археології й архітектури, зруйновані, пограбовані, вивезені з порушенням міжнародно-правових норм.

Зазначимо, що питання про українські культурні цінності в Росії постало ще 30 років тому – відразу після розпаду СРСР і проголошення незалежності України. Спроби комплексного врегулювання питань повернення і реституції цінностей, які є національним, історичним і культурним надбанням українського народу, переміщених у межах колишнього СРСР, розпочалися з ініціативи України. Процес організації двостороннього українсько-російського діалогу у сфері повернення та реституції культурних цінностей проходив усі ці роки дуже складно і напружено. Питання двостороннього українсько-російського співробітництва щодо повернення та реституції культурних цінностей все ж таки знайшли своє відображення в деяких міждержавних документах.

Незважаючи на досягнуті певні успіхи, попри юридично оформлені угоди про співробітництво у сфері виявлення і повернення втрачених у результаті Другої світової війни культурних цінностей, питання щодо спільної інвентаризації фондів російських музеїв на предмет ідентифікації втрачених внаслідок війни українських культурних цінностей та повернення виявлених об'єктів в Україну залишається невирішеним. Українська сторона, за невеликими винятками, практично не має жодних конкретних даних про те, які предмети культури переміщені в роки війни й наразі у яких установах можуть знаходитися на території Росії. Практично не розглядаються питання й щодо інших категорій втрачених культурних цінностей, які Україна вважає такими, що згідно з нормами міжнародного права були незаконно переміщені з її території [6, с. 815].

Агресивна війна, що ведеться Росією проти України з 2014 р., у лютому 2022 р. повномасштабним прямим вторгненням РФ відкрила новий страшний етап в історії нашої держави, чи не найстрашніший за останні 75 років. Країна-агресор порушила майже всі найбільш важливі і значущі галузеві принципи міжнародного гуманітарного права, а саме:

- принцип гуманізації збройних конфліктів – основоположний принцип;
- принцип обмеження воюючих у виборі засобів і методів ведення війни;
- принцип неспричинення зайвих страждань;
- принцип чесності і сумлінності у виборі засобів і методів ведення воєнних дій;
- принцип екологічної безпеки або захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту;
- принцип проведення відмінностей між комбатантами і некомбатантами;
- принцип поваги прав людини;

- принцип захисту цивільного населення й об'єктів, жертв війни;
- принцип відповідальності за порушення норм і принципів міжнародного гуманітарного права [7].

Вторгнення Росії в лютому 2022 р. призвело до нових втрат культурної сфери. Фіксацією збитків займається Міністерство культури України. На початку травня 2022 р. у списку Мінкульту було 335 об'єктів, серед яких – 29 музеїв, 27 бібліотек, 116 церков і соборів. Станом на 16 травня ЮНЕСКО змогла незалежно підтвердити руйнування 133 з них.

Варто нагадати, що міжнародне гуманітарне право містить норму, що забороняє руйнувати культурні цінності з метою залякування населення, яке перебуває на окупованій території, а також як репресалії, тобто односторонні примусові заходи, що застосовуються однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої, щоб примусити припинити їх і прийняти запропоновані вимоги. На жаль, спостерігаємо порушення з боку Російської Федерації значної кількості норм міжнародного права.

Крім того, у статті 7 Другого протоколу до Гаазької Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р., прийнятого 26 березня 1999 р. [8], зазначається, що кожна сторона конфлікту має скасувати або зупинити напад, якщо стає очевидним, що об'єкт є культурною цінністю, що перебуває під захистом відповідно до ст. 4 Конвенції; цей напад, як очікується, завдасть випадкових збитків культурним цінностям, що перебувають під захистом відповідно до ст. 4 Конвенції, і був би надмірним у порівнянні з конкретною і прямою військовою перевагою, яку передбачається отримати. Сьогодні змушені констатувати, що дані про руйнування та пошкодження внаслідок російської агресії демонструють нехтування РФ нормами міжнародного гуманітарного права. Обстріли пошкодили Харківський художній музей, Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка, Харківський театр опери та балету ім. М. В. Лисенка, Чернігівський обласний художній музей, Маріупольський краєзнавчий музей, меморіальний музей філософа Григорія Сковороди, Сумську духовну семінарію, Свято-Успенську Святогірську лавру, Воронцовський палац в Одесі. Найбільше постраждали Донецька, Сумська та Київська області, міста Харків та Чернігів. У списку руйнувань переважають храми, зокрема хоральна синагога в Харкові, збудована 1913 року. Це найбільша синагога в Україні [9]. За спільною оцінкою міністерства економіки та Київської школи економіки (KSE), станом на 8 червня загальна сума прямих збитків для економіки України від пошкодження та руйнування культурних об'єктів унаслідок повномасштабної війни становить приблизно 270 млн дол. Суму збитків, завдану храмам, церквам, лаврам і соборам, оцінюють у 81 млн дол. [10].

Треба наголосити, що в преамбулі Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року йдеться якраз про те, що країни-учасниці Конвенції дійшли згоди робити все можливе для збереження культурних цінностей та забезпечення ефективного захисту на власній території культурних цінностей, який має бути

організований ще за мирного часу через вжиття як національних, так і міжнародних заходів. Підкреслюється, що шкода, завдана під час збройного конфлікту культурним цінностям кожного народу, розглядається як шкода для культурної спадщини всього людства.

Рішення про евакуацію творів мистецтва було ухвалено 24 лютого, разом із запровадженням в Україні воєнного стану. Проте ухвалення рішень на місцях ускладнили російські удари по всій країні та стрімкий наступ російських військ на кількох напрямках. У результаті колекції Маріупольського художнього музею ім. Архипа Куїнджі та музею краєзнавства, а також Мелітопольського краєзнавчого музею, де зберігалася унікальна колекція скіфського золота IV ст. до н. е., частково або повністю були вивезені на контрольовану Росією територію.

Велике занепокоєння викликає доля унікальної групи експонатів Херсонського краєзнавчого музею, яка очевидно стане відомою лише після звільнення міста.

Під час війни вкотре актуалізувалося питання підготовки культурних установ та нормативної бази до екстрених ситуацій. Це насамперед стосується евакуації рухомих культурних цінностей, її координації, розробки протоколів, планів та евакуаційних маршрутів. В Україні діє постанова Кабінету Міністрів від 30 жовтня 2013 р. № 841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій» [11], яка окреслює загальний порядок проведення евакуації та перелік цінностей, котрі їй підлягають. Проте варто зауважити, що алгоритм евакуації та відповідальні суб'єкти прописані в законодавстві недостатньо чітко, що часом створює ускладнення як на рівні керівництва, зокрема музеїв, так і в процесі їх взаємодії з органами влади різних рівнів. При цьому слід наголосити, що завдяки зусиллям музейних фахівців значну кількість музейних фондів України під час вторгнення Росії вдалося перемістити в безпечні місця.

Агресивні дії щодо культурних об'єктів, зокрема історії та мистецтва, віднесені Римським статутом до воєнних злочинів [12]. Такі дії є серйозним порушенням законів та звичаїв, що застосовуються в збройних конфліктах, і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС), який є першим постійним міжнародним кримінальним судом, що розслідує та переслідує воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та злочин агресії. За їх вчинення передбачено індивідуальну кримінальну відповідальність за нормами міжнародного права.

Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 р., проте ще не ратифікувала його, оскільки необхідно привести внутрішнє законодавство (зокрема Кримінальний кодекс) відповідно до норм Статуту. Однак в умовах воєнної агресії Росії проти України для врегулювання питання взаємодії із МКС та забезпечення роботи їх представників в Україні Верховна Рада 3 травня 2022 р. прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [13]. Він забезпечує

проведення Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду розслідування воєнних та інших міжнародних злочинів в Україні, передбачаючи можливість проведення безпосередньо ними процесуальних та слідчих дій. Оскільки наразі Україна не є державою-учасницею Римського статуту Міжнародного кримінального суду, вона не може сама передати справу до Офісу прокурора МКС в Гаазі. Однак, за повідомленням Прем'єр-міністра Великобританії Б. Джонсона, 38 держав на початку березня 2022 р. подали позов до Міжнародного кримінального суду проти Росії за її варварське вторгнення в Україну. Дії окупанта кваліфікують як «воєнні злочини» та «злочини проти людства». Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом Україна розпочала 2014 р., коли Верховна Рада України звернулася із заявою від 25 лютого 2014 р. до МКС про визнання його юрисдикції щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, що призвело до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних протестів у період з 21 листопада 2013 р. по 22 лютого 2014 р. (так звана справа Майдану). Улітку 2021 р. Офіс Генпрокурора України повідомляв про направлення до Міжнародного кримінального суду в Гаазі інформаційного повідомлення щодо злочинів проти культурної спадщини в Криму. Було зібрано величезний масив доказів широкомасштабного привласнення і руйнування об'єктів культурної спадщини, не виправданих воєнною необхідністю і здійснених незаконним чином і безцільно. У документі наведено докази широкомасштабного руйнування і привласнення об'єктів культурної спадщини.

Правосуддя в МКС не є простим або швидким розв'язанням проблеми притягнення до відповідальності за злочини, скоєні в Криму та на Донбасі, що, однак, не означає, що Україні не варто рухатися цим шляхом. Навпаки, усі можливі механізми мають бути використані, у тому числі співпраця з МКС [14].

Важливо, що рішення МКС дають змогу не тільки притягнути до відповідальності за скоєні воєнні злочини конкретних осіб, але і є правовим визнанням фактів воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що є вагомим аргументом для посилення міжнародної підтримки України в її боротьбі проти Росії.

Міжнародне право охорони культурних цінностей у випадку збройного конфлікту має вже понад столітню історію. Однак чіткого оформлення воно набуло лише після підписання Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р., стороною якого є й Україна. Водночас після анексії Криму й початку збройного конфлікту на Донбасі 2014 р. було виявлено недоліки й прогалини в національному законодавстві, що не дає змоги забезпечити ефективний захист культурних цінностей. Тому національне законодавство потребує подальшого удосконалення в частині імплементації норм міжнародного права щодо захисту культурних цінностей в умовах збройного конфлікту [15].

Висновки. Отже, сьогодні актуальним питанням залишається широка імплементація в національне, зокрема кримінальне законодавство України норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права охорони культурних цінностей. Крім того, надзвичайно важливим є підвищення якості національних розслідувань воєнних злочинів, документування воєнних злочинів, створення доказової бази, що дасть змогу ефективно відстоювати інтереси України як у міжнародних судах, так і здійснювати правосуддя на національному рівні.

Список бібліографічних посилань

1. UNESCO bolsters protection for Ukrainian heritage under fire. *United nations*. 2022. 9 March. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113602>
2. Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Закон України від 30 квітня 2020 року № 585-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-20#n2>
3. Мапа культурних втрат. (2022). Київ : Український культурний фонд. URL: <https://uaculture.org/culture-loss>
4. Репецький В. М. Застосування міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті України. *Наук. вісн. Львів. комерц. акад. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 368–373. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_2_38
5. Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації. Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення : матеріали круглого столу (м. Київ, 12 листоп. 2015 р.). Київ : Ін-т історії України НАН України. 2016. 90 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7932-2/978-966-02-7932-2.pdf>
6. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.) : монографія. Київ : Ін-т історії України НАН України. 2020. 1020 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kot_Serhii/Povernennia_i_restytutsiia_kulturnykh_tsinnosteiu_politichnomu_ta_kulturnomu_zhytti_Ukrainy_KhKh.pdf?PHPSESSID=73kl8u53erab9ia3gg9skjofh5
7. Ярмачі В. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 1. С. 95–98. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/26.pdf
8. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (м. Гаага, 26 березня 1999 р.). *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text

9. Сорока А., Атанесян Г. Культурні чистки. Як Росія руйнує музеї й вивозить мистецтво з України. *BBC news Україна*. 2022. 19.05. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61472927>

10. За останніми обрахунками загальна сума прямих збитків інфраструктури становить \$103, 9 млрд. 2022. 9.06. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-ostannimi-obrahunkami-zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-103-9mlrd/?fbclid=IwAR2AOzoM8GavWJWQ3WLBSjVu6tou6zEhJYB4m6Gd-WKXbG-E-8VniI14Ao>

11. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>

12. Римський статут міжнародного кримінального суду. (Документ 995_588, чинний, поточна редакція. Редакція від 16.01.2002). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 3 травня 2022 р. № 2236-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

14. Микитенко Г. Україна та Міжнародний кримінальний суд: сім років взаємодії. Київ, 2021. 12 с. URL: https://civilmplus.org/wp-content/uploads/2021/12/Ukrai-na-ta-MKS_ukr_2401.pdf

15. Мазур Т. Імплементация міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавство України. Актуальні проблеми історико-правової та міжнародно-правової науки. *Південноукраїнський правовий часоп*. Одеса. 2019. № 4. Ч. 3. <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.4.3.34>

16. Акуленко В. І. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.: актуальні питання імплементції і застосування. *Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2010. Вип. 9. С. 126–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2010_9_22

17. Myshchak I. Legal provision of cultural heritage protection under the conditions of russian military aggression against Ukraine. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2022. (2), 76–87. <https://doi.org/10.32886/instzak.2022.02.08>

18. Коваль Д. О. Механізми контролю за виконанням Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 63. С. 264–269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_63_46